

**FEANGREIDE
FRYSLÂN**

**WERKPLAN
2025**

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Aanpak en organisatie	5
3	Financiën	8
3.1	Financiering Veenweideprogramma	8
3.2	Kosten en financiering werkplan 2025.....	9
3.3	Personeelsinzet werkplan 2025	9
3.4	Financiële doorkijk algemene programma uitgaven	9
4	Integrale gebiedsaanpak	10
4.1	Aldeboarn–De Deelen	11
4.2	Hegewarren.....	14
4.3	Idzegea	16
4.4	Groote Veenpolder	19
4.5	Akkrumer Goedland.....	21
4.6	Leechlân Grou-Warten	24
5	Waterbeheer en klimaatadaptatie	29
	Thema 1: Via maatwerk in peilbeheer tot gemiddeld hogere peilen	29
	Thema 2: Compensatie waterberging en klimaatadaptatie	31
	Thema 3: Veenweide en het grondwatersysteem	32
6	Bodem en grondgebruik	33
	Thema 1: Veenoxidatie afremmen door bodemmaatregelen	33
	Thema 2: Bodemvruchtbaarheid/Bodem in balans	34
	Thema 3: Draagkracht en gewas	34
	Thema 4: Maisteelt, chemie en biodiversiteit.....	35
7	It Nije Buorkjen	36
	Thema 1: Verdien capaciteit landbouw behouden en verbreden	36
	Thema 2: Landbouw en water	38
	Thema 3: Kringlooplandbouw	38
8	Natuur, biodiversiteit, landschap en archeologie.....	39
	Thema 1: Natuur en biodiversiteit.....	40
	Thema 2: Landschap en klimaat.....	41
	Thema 3: Archeologie	42
9	Onderzoek en monitoring	46
10	Leefomgeving en funderingen	48
	Bijlage 1 Overzicht kosten en financiering werkplan 2025	56
	Bijlage 2 Overzicht personeelsinzet werkplan 2025.....	57
	Bijlage 3 Overzicht toezeggingen programma's Veenweide gebied t/m 2030.....	58
	Bijlage 4 Overzicht financiële doorkijk Veenweideprogramma	59

1 Inleiding

Met de Veenweidevisie 2015 hebben provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân gezamenlijk met inbreng van stakeholders richting bepaald om veenoxidatie en bodemdaling in het Friese veenweidegebied te beperken. Het Veenweideprogramma 2021-2030 bouwt voort op deze visie, en op de initiatieven en pilots die in de gebieden zijn ontwikkeld en waarmee veel kennis en inzichten zijn opgedaan. Het Veenweideprogramma 2021-2030 heeft ten opzichte van 2015 nieuwe accenten gelegd, onder meer vanwege het landelijke Klimaatakkoord uit 2019, waarin de veenweidegebieden een aandeel moeten leveren in het beperken van de CO₂-uitstoot. De gebiedsbenadering, waar we in gebieden van onderop samen invullen wat er in dat gebied kan, wenselijk is en welke ondersteuning daarbij nodig is, is voortgezet als de centrale spil om ook hiervoor al doende oplossingen te vinden. Dat doen we samen met de gemeenten in het veenweidegebied, agrariërs en hun belangenorganisaties, ondernemers, overheden, natuur- en milieuorganisaties, maar ook met de 'gewone' inwoners en huiseigenaren.

In het Veenweideprogramma 2021-2030 is als ambitie benoemd dat er op de lange termijn (2050) sprake is van een blijvend evenwicht in het Friese veenweidegebied. Een evenwicht waarin veenafbraak, bodemdaling en CO₂-uitstoot nagenoeg zijn gestopt. De kwaliteiten van landschap en natuur zijn verbeterd, funderingen worden niet verder aangetast, de landbouw heeft een duurzaam toekomstperspectief met een solide verdienmodel en de leefbaarheid en vitaliteit staan op een hoog peil. Het huidige Veenweideprogramma is hierin een eerste stap. Belangrijk onderdeel van de aanpak is het ontwikkelen van instrumenten zoals de Compensatie Systematiek Veenweiden (CSV) en te beginnen met maatregelen zoals het verhogen van het gemiddelde grondwaterpeil, in de gebieden met dik veen, tot zo'n veertig centimeter onder het maaiveld.

Om tot deze lange termijn ambitie te komen richten we ons voor 2030 op de volgende veenweidedoelen:

- De negatieve effecten van bodemdaling zijn verminderd (gemiddeld 0,2 cm minder bodemdaling per jaar; daarnaast beperken en compenseren van negatieve effecten);
- De uitstoot van broeikasgassen is met 0,4 megaton CO₂-equivalenten per jaar afgenomen;
- De landbouw heeft een duurzaam toekomstperspectief;
- Het watersysteem is waterrobuust en klimaatbestendig ingericht.

We koppelen maatregelen en acties voor deze veenweidedoelen zoveel mogelijk ook aan andere doelen, zoals biodiversiteit, duurzame energie, vermindering stikstofdepositie en waterkwaliteit. Op die manier is meerwaarde te bereiken en worden zaken in een gebied, waar dat kan, in één keer aangepakt. Het betekent dat we met alle partners de gebiedsontwikkeling oppakken binnen bestaande kaders en beleid, waar nodig nieuwe kaders ontwikkelen en voor zover mogelijk inspelen op nieuwe (landelijke) beleidsontwikkelingen.

De schop de grond in

Nog meer dan in de voorgaande jaren leggen we in 2025 de focus op de uitvoering in de gebieden. Dit vertaalt zich in een aangepaste indeling voor dit werkplan. In hoofdstuk 4 komt programmalijn 5 'Integrale gebiedsaanpak' als eerste aan bod, erna volgen de overige programmalijnen. Sinds 2016 is de CO₂-uitstoot in het Friese veenweidegebied met 8% afgenomen¹. Deze daling komt o.a. door pilots op het gebied van HAKLAM en waterinfiltratiesystemen, en doordat er gedurende de programmaperiode peilfixatie² doorgevoerd is. Dit betekent dat de eerste effecten van actieve en passieve vernatting zich inmiddels manifesteren. Komend jaar zetten wij in op de versnelling

¹ Bron: Werkplan Veenweideprogramma 2024

² Peilfixatie van slootpeilen is een vorm van passieve vernatting en leidt als gevolg van veenoxidatie tot een geringere drooglegging en uiteindelijk in afname van veenoxidatie

van de lopende gebiedsprocessen. De Compensatie Systematiek Veenweiden – die wij samen met de landbouw hebben ontwikkeld – speelt daarbij voor ons een belangrijke rol.

Landelijke ontwikkelingen

Zowel op Rijksniveau als binnen de provincie is er veel aandacht voor de opgaven in de Friese veenweide. Naast het integrale Veenweideprogramma zijn er een aantal andere ontwikkelingen in het gebied waar verschillende publieke en private partijen bij betrokken zijn die raken aan de opgave van het Veenweideprogramma. Ook het komend jaar is het van belang dergelijke initiatieven goed op elkaar af te stemmen.

Er zijn dit jaar een aantal belangrijke ontwikkelingen die de inhoud, voortgang en prioritering van het voorliggende werkplan kunnen bepalen.

Allereerst is dat de notificatie van de Compensatie Systematiek Veenweiden in Brussel. Zowel de planning van dit traject als het oordeel van de Europese Commissie bepalen in belangrijke mate hoe voortvarend wij aan de slag kunnen in gebiedsprocessen.

De tweede ontwikkeling betreft de toekenning vanuit het Rijk van de Maatregelpakketten Klimaat en Veenweide ter waarde van een € 46 mln. Toekenning is niet alleen van belang voor de gebieden zelf, maar ook om een keuze te maken hoe verder de programmaorganisatie van Feangreide Fryslân in te richten.

Ten derde hebben in Fryslân vier samenwerkingsverbanden met totaal 1610 ha veengrond zich aangemeld voor de GLB samenwerkingsmaatregel voor peilverhoging en/of extensivering. Inmiddels is duidelijk dat de aanvragen gehonoreerd zijn. Binnen het samenwerkingsverband heeft met de plicht om bedrijfsplannen op te zetten. Vanuit het werkplan willen we hierop aansluiten met monitoring van graslandpercelen zoals we dat al doen in ADD en Idzegea, en willen we met enkele bedrijven een bredere monitoring oppakken met daarin ook de kringloopwijzer en de bedrijfseconomische resultaten. Daarbij zetten we kennis en expertise in die we samen met de ervaringen zullen delen met de overige deelnemers. Ook zullen we uitwerken hoe deze deelnemers na 2028 gebruik kunnen maken van de CSV.

Ten vierde is het Rijk in het kader van het nieuwe kabinetsprogramma in 2024 begonnen met inventarisaties en onderzoeken voor de Nationale Aanpak Funderingsproblematiek, waar de Friese funderingsproblematiek en -aanpak nadrukkelijk in worden betrokken. De te vergaren kennis en inzichten bieden naar verwachting perspectief voor de ontwikkeling van landelijk beleid en budget waarmee lokale aanpakken van de funderingsproblematiek in de toekomst kunnen worden ondersteund.

Tot slot: het landelijk kennisprogramma NL2120 investeert 12,5 miljoen euro in de innovatiebedrijven in polder de Hegewarren en voor landgoedcoöperatie Akkrumer Goedland. Beide zijn innovatieprojecten uit het Friese Veenweideprogramma 2021-2030, waarin inwoners, ondernemers, organisaties en overheden samen nieuwe verdienmodellen ontwikkelen voor de landbouw in harmonie met natuur en klimaat. Het geld is afkomstig uit het Nationaal Groeifonds.

Status werkplan

Het Veenweideprogramma 2021-2030 vormt het vertrekpunt voor dit werkplan. Dit werkplan 2025 geeft weer wat er in 2025 gedaan wordt om de doelen van het Veenweideprogramma te realiseren en wat hiervoor nodig is (capaciteit en middelen). Het werkplan is bedoeld om inzicht te geven in de uitvoering van de Veenweideopgave aan alle direct betrokken bestuurders. Op advies van het Bestjoerlik Oerlis Feangreide wordt het ter vaststelling aangeboden aan het college van Gedeputeerde Staten, het dagelijks bestuur (DB) van Wetterskip Fryslân en colleges van burgemeester en wethouders van de zeven (acht³) betrokken Veenweidegemeenten.

³ Gemeente Tytsjerksteradiel is in 2024 voor de Funderingsaanpak ook toegetreden als deelnemende overheid

2 Aanpak en organisatie

Het Bestjoerlik Oerlis Feangreide (BOF) is verantwoordelijk voor een integrale bestuurlijke afweging en advisering van ambities en belangen. In het BOF zitten een gedeputeerde van de provincie, een dagelijks bestuurslid van het Wetterskip, een afgevaardigde van de zeven samenwerkende landbouwpartijen, een afgevaardigde van de samenwerkende natuur- en milieupartijen en een wethouder namens de Veenweidegemeenten.

De onafhankelijk programmamanager Veenweide is samen met het Regieteam Veenweide verantwoordelijk voor de programmaorganisatie en is secretaris van het BOF. Daarnaast is de programmamanager eindverantwoordelijk voor de programmaorganisatie, waarin de partijen uit het BOF werken aan de uitvoering.

In 2022 is het Samenwerkingsplan Veenweide door de betrokken partijen vastgesteld. Dit Samenwerkingsplan is een set van proces- en werkafspraken op hoofdlijnen tussen alle betrokken partijen.

Organisatie

In 2024 was er continue sprake van een tiental (wisselende) openstaande vacatures, waren er langdurig zieken en zijn er binnen de programmaorganisatie meerdere collega's gestopt, om verschillende redenen. Dit betrof o.a. de onafhankelijk programmamanager en de vertegenwoordigers van provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân binnen het Regieteam. Dit betekent dat de slagvaardigheid van het programma op meerdere vlakken onder druk heeft gestaan en nog steeds staat. Inmiddels telt het Regieteam drie nieuwe leden en zijn er binnen het programma veel nieuwe mensen aangesteld. Er staan nog circa tien vacatures open.

Terug- en vooruitblik

Het Veenweideprogramma heeft de afgelopen 3 jaar een reken- en procesaanpak ontwikkeld voor het compenseren van boeren die in het veenweidegebied te maken krijgen met een hoger waterpeil. In deze CSV worden alle effecten van zo'n peilverhoging meegewogen. De CSV is op vrijdag 28 juni 2024 gepresenteerd en is ontwikkeld door Friese overheden, samen met landbouw- en natuurorganisaties.

De CSV ligt nu ter notificatie voor aan de Europese Commissie. Dit is nodig om te voorkomen dat compensatie aan de hand van de CSV later kan worden uitgelegd als ongeoorloofde staatssteun. De verwachting is dat goedkeuring vanuit Brussel rond zomer 2025 wordt gegeven. Vanaf dat moment kunnen we dit instrument toepassen, te beginnen in Aldeboarn-De Deelen.

Begin 2024 verscheen het landelijke rapport 'Goed gefundeerd' van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), waaraan het Rijk ons heeft gevraagd mee te werken. Voor de Funderingsaanpak Veenweide Fryslân betekende deze publicatie een omslag, omdat het een landelijke erkenning is voor de wijze waarop Fryslân de funderingsproblematiek is begonnen aan te pakken. Het is de basis om Friese vraagstukken samen met het Rijk op te pakken, zoals informatie, data garantieregeling en preventie. Verder is in 2024 de regeling Funderingsonderzoek opengesteld, is het Funderingsloket geopend, hebben de Friese overheden de samenwerkingsafspraken voor de Funderingsaanpak vastgelegd en is twee derde van de Code rood gevallen afgerond (beschikking). Verdere afronding van Code rood gevallen is gepland voor 2025, evenals de Funderingsherstelregeling.

Gebiedsprocessen

Het gebiedsgericht werken is het kloppend hart van de Friese veenweideaanpak. In hoofdstuk 4 gaan we daar verder op in. Belangrijke aandachtspunten daarbij zijn de realisatie van de integrale gebiedsplannen in onder meer Aldeboarn-De Deelen, Idzegea en Akkrumer Goedland en het

werken aan – financiële – projectbeheersing. Daarnaast wordt er via pilots ook gewerkt aan de uitvoering van onderdelen van het Veenweideprogramma. Een belangrijk onderdeel van de gebiedsgerichte uitwerking van de doelstellingen is de toepassing van de CSV. Naast het kunnen toepassen van de CSV in de gebiedsprocessen is het kunnen beschikken over voldoende compensatiegrond essentieel.

In het najaar van 2023 heeft het Bestjoerlijk Oerlis Feangreide (BOF) besloten een pas op de plaats te maken met de integrale gebiedsontwikkeling in de Brekkenpolder. Reden hiervoor is dat er nog te weinig draagvlak in het gebied was om het opgestelde startdocument door te vertalen naar een plan van aanpak. In 2025 gaan we verkennen of het gebiedsproces weer kan worden opgestart. We blijven daarnaast een actieve rol spelen naar de agrarisch ondernemers in de Brekkenpolder bij het experimenteren met onder andere waterinfiltratie en bevoeiing.

Herijking 2026

In het Veenweideprogramma is het tweede ijkmoment in 2026 voorzien. Dan maken we de balans op van vijf jaar uitvoering en kijken we hoe ver we zijn. Dan gaan we ook, wanneer er voldoende middelen zijn, besluiten welke maatregelen we gaan inzetten in de gebieden met een dikke kleilaag (meer dan 40 cm) en in de gebieden met een dunne veenlaag van minder dan 80 centimeter (inclusief de moerige gronden). We betrekken hierbij de nieuwste inzichten en onderzoeksresultaten met betrekking tot CO2-reductie, bodemdaling, grondwaterstromen en grondwaterbeheer. Ook de kosteneffectiviteit van maatregelen speelt een rol. Hierbij kijken we ook nadrukkelijk naar de ontwikkeling van verdienmodellen:

- Medio 2025 starten we het proces van de herijking op, zodat de voorstellen in 2026 kunnen worden voorgelegd aan de besturen na een transparant en democratisch proces.
- In 2025 blikken we, in afstemming met de ambtelijk opdrachtgevers, ook terug op de resultaten van de afgelopen jaren en komen we tot een systematiek om de voortgang gedurende het lopende programma te monitoren.

Communicatie

Het Veenweideprogramma kent een groot aantal stakeholders die we via verschillende kanalen bij het programma betrekken. We maken daarbij onderscheid in:

- programmacommunicatie gericht op alle betrokken partners, medewerkers en belangstellenden, en
- gebieds- en projectcommunicatie gericht op het betrekken van specifieke stakeholders bij een gebiedsproces of (onderzoeks)project.

In 2022 is er samen met stakeholders een geactualiseerd kernverhaal en een herkenbaar gezicht (huisstijl) voor het Veenweideprogramma ontwikkeld. Dit kernverhaal is de leidraad voor ons handelen en voor de communicatie.

- De boodschap: gezamenlijke verantwoordelijkheid, we doen het samen met de Mienskip, integraal en van onderop.
- Het verhaal: noodzaak laten zien, waarom doen we de dingen zoals we ze doen en eenduidige boodschappen, maar ook de knelpunten (verschillende belangen).
- Randvoorwaarden: eerlijk, ruimte voor discussie, respect en begrip, open en transparant.

Ook in 2025 hanteren we deze uitgangspunten in onze communicatie.

Daarnaast is er een communicatiestrategie opgesteld voor de Funderingsaanpak, die in 2025 wordt opgepakt.

Het zal in 2025 een uitdaging zijn om met de huidige formatie tegemoet te komen aan de behoefte aan communicatieadvies en -ondersteuning: programmabreed, binnen de gebiedsprocessen, team Funderingen, team Innovatie en met betrekking tot de Maatregelpakketten Klimaat en Veenweide, en daarnaast het nieuw op te zetten virtuele Kenniscentrum Veenweide.

Zichtbaarheid en bewustwording

De zichtbaarheid van het Veenweideprogramma is een belangrijk speerpunt in 2025. Zichtbaarheid van pilots, van de onderwerpen en de mensen in de gebiedsprocessen en van de resultaten. Dit betekent ook woningeigenaren met potentiële funderingsproblemen bereiken en het bereik van doelgroepen door Funderingsloket Fryslân effectiever maken.

Er wordt daarom actief ingezet op communicatie. Sociale media, tot dusver weinig ingezet, voegen we toe aan de mix van communicatiemiddelen die verder o.a. bestaat uit: (nieuws)brieven, website, persberichten, bijeenkomsten, velddemo's, etc.

Lobby en kennisnetwerk

Informatie, data en kennis vormen een essentieel onderdeel bij het nemen van (beleids)beslissingen die bodemdaling kunnen beïnvloeden. Het landelijke Platform Slappe Bodem (PSB) is spin in het web voor decentrale overheden (gemeenten, waterschappen, provincies) die samen werken aan het remmen van bodemdaling. Doelstelling van PSB is om bodemdaling in Nederland beheersbaar te krijgen door bewuste keuzes voor de (middel)lange termijn te maken. Gevoed door bestuurlijke en ambtelijke ervaring uit de praktijk en de expertise van kennisinstituten. Ook het Wetterskip en Friese Veenweidegemeenten participeren hierin, ook in de landelijke vertegenwoordiging. Er staan voor 2025-2029 vier strategische thema's centraal, te weten:

- Funderingen & historische gebouwen: een integrale aanpak bij funderingsherstel van woningen en historische gebouwen.
- Openbare ruimte & infrastructuur: het betaalbaar houden van de openbare ruimte en de infrastructuur en verbeteren van de kwaliteit.
- Nieuwbouw: het ontwikkelen van bodemdalingsbestendige nieuwbouw in bestaande stedelijke gebieden en gebieden die bedoeld zijn voor woningbouw of bedrijven.
- Landelijk gebied: het werken aan een andere toekomst voor (het benutten van) het landelijk gebied bij het voorkomen en tegengaan van de gevolgen van bodemdaling.

Aan de hand van deze thema's werkt PSB aan standpuntbepaling, belangenbehartiging, innovatie, zorgen voor beleidsaanpassingen, kennisdeling en het krijgen van meer middelen en mogelijkheden om beter te kunnen inspelen op bodemdaling. Van klimaatadaptieve en bodemdalingsbestendige oplossingen in het stedelijk gebied tot verantwoorde maatregelen in landbouw en natuurbeheer op slappe bodem.

Om de gevolgen en impact van bodemdaling en funderingsproblemen voor de samenleving het hoofd te bieden voert het nationale Kenniscentrum Bodemdaling en Funderingen (KBF), mede geïnitieerd door PSB, een divers kennisprogramma uit dat onder andere gericht is op kennisverspreiding onder professionals. KBF heeft een website en een fysieke vestiging in Gouda, waar ook de 'Experience Bodemdaling' te vinden is. Via een loket beantwoordt KBF vragen, ook van particulieren en individuele ondernemers, en het brengt landelijke (beleids-)kennis bijeen. Het Kenniscentrum is een 'bottom-up' initiatief van landelijke organisaties en lokale en regionale overheden. Veenweide Fryslân neemt hieraan deel om kennis(sen) te halen en te brengen en bepaalt mede het jaarlijkse activiteitenplan van KBF.

3 Financiën

3.1 Financiering Veenweideprogramma

Een van de doelstellingen van het Veenweideprogramma is het binnenhalen van financiële middelen die nodig zijn om het Veenweideprogramma te realiseren. Wij richten ons daarbij op het Rijk, Europa en private en maatschappelijke instellingen. Voor 2025 zijn de belangrijkste financiële stromen het Transitiefonds Landelijk Gebied en het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB).

De prognose van juni 2023 van het bedrag dat nodig is om te komen tot realisatie van het Veenweideprogramma inclusief funderingsherstel, is € 1,9 miljard (zie concept Gebiedsprogramma FPLG). Dit is een groot bedrag, dat onder meer is gebaseerd op de integrale doelstellingen, dus ook de aanpak stikstof, biodiversiteit, natuurherstel- en inrichting, sociaal-economisch etc. De onderbouwing hiervan is terug te lezen in het concept FPLG en is onder meer gebaseerd op de CSV. Het FPLG is van de baan sinds najaar 2024.

Het Friese Veenweideprogramma wordt in de basis gefinancierd door het Wetterskip Fryslân en de provincie Fryslân en is voor de realisatie van de doelstellingen voornamelijk afhankelijk van het Rijk en Europa. In bijlage 3 is een totaaloverzicht opgenomen van de financiering van het Veenweideprogramma.

Wetterskip, gemeenten en provincie

Tot dusver is door het Wetterskip, provincie en de gemeenten samen zo'n € 61,5 mln. beschikbaar gesteld voor het Veenweideprogramma sinds de instelling in 2015. Te weten:

• Uitvoeringsbijdrage tot 2030 (Wetterskip en provincie)	€ 25 mln.
• Bestuursakkoord provincie 2015–2019	€ 12 mln.
• Bestuursakkoord provincie 2019–2023	€ 10 mln.
• Funderingen (Wetterskip, gemeenten en provincie)	€ 14,5 mln.
• Hoogwatercircuits (Wetterskip)	€ 6,3 mln.

Rijk

Tot dusver zijn financiële bijdragen ontvangen vanuit de volgende programma's:

• Klimaatvelop	€ 3,15 mln.
• Klimaatakkoord (Impulsgelden)	€ 22 mln.
• Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland	€ 4,9 mln.
• Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw	€ 1,75 mln.
• Versnellingsagenda 2022-2023	€ 21,8 mln.
• GLB veenweideprojecten	€ 2 mln.
• NL2120	€ 9,6 mln.
• Maatregelpakketten	€ 45,7 mln.

N.B. De rijks gelden betreft toezeggingen onder SPUK regime, wat betekent dat deze onder strenge voorwaarden besteed moeten worden aan de aangevraagde doelen. Wordt niet aan de spelregels, inclusief de realisatie binnen de tijdsvensters voldaan, dan komen deze te vervallen.

Voor 2025 is het van belang dat er gebruik kan worden gemaakt van de middelen van het Transitiefonds. Fryslân heeft een aanvraag van € 66 mln. ingediend voor de veenweideaanpak voor de jaren 2024 en 2025, waarvan eind 2024 € 45,7 mln. beschikbaar is gesteld. In totaal is tot dusver zo'n € 110 mln. door het Rijk beschikbaar gesteld voor de uitvoering van het Veenweideprogramma in Fryslân.

Europa

Vanuit Europa zijn diverse fondsen beschikbaar die de doelstellingen van het Veenweideprogramma dichterbij brengen en onderdeel zijn van de huidige financiering in gebieden. De belangrijkste hiervan zijn Life (natuur, milieu en klimaatsubsidie), Horizon (innovatie), POP (plattelandontwikkelingsprogramma) en diverse landbouw- en natuurprogramma's (Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, GLB).

Vanaf 2024 zijn specifiek middelen beschikbaar voor agrarisch ondernemers op de veenweide vanuit het GLB. Deze middelen, de 'Samenwerkingsregeling Veenweide GLB' genaamd, zijn bedoeld om landbouwbedrijven te ondersteunen met de overgang naar meer natuurinclusief boeren. De eerste openstelling was in mei 2024 en is voorbereid door de programmaorganisatie, samen met betrokkenen in de gebieden. Vanuit Fryslân hebben vier samenwerkingsverbanden van boeren 1610 hectare veenweidegrond aangemeld voor vernatting en extensivering. De tweede openstelling is in mei 2025⁴. Ook deze ronde faciliteert de programmaorganisatie.

3.2 Kosten en financiering werkplan 2025

De geraamde exploitatiekosten voor uitvoering van het werkplan 2025 bedragen € 5,9 mln., exclusief personele kosten. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van de kosten en financiering van het werkplan 2025.

Voor de Funderingsaanpak bestaat een aparte geldstroom vanuit de deelnemende overheden ter grootte van in totaal € 14,6 mln. tot en met 2028.

3.3 Personeelsinzet werkplan 2025

Voor uitvoering van het werkplan 2025 is een totale personele inzet geraamd van ca. 27 fte. Er wordt personele inzet geleverd door provincie, Wetterskip en gemeenten. Door de provincie wordt ca. 12 fte geleverd, het Wetterskip levert ca. 11 fte en door gemeenten en derden wordt ca. 2 fte geleverd. Daar bovenop is nog ca. 9 fte provinciale personele inzet geraamd op de gebiedsprojecten Aldeboarn-De Deelen, Hegewarren en Idzegea, die worden gefinancierd uit de projectmiddelen. In bijlage 2 is een overzicht opgenomen van de personele inzet en kosten per onderdeel.

3.4 Financiële doorkijk algemene programma-uitgaven

Met de invulling van het werkplan 2025 zijn de beschikbare provinciale middelen voor uitvoering van het programma (excl. Funderingsaanpak en gebiedsprojecten) volledig geprogrammeerd. Voor de resterende periode tot 2030 zijn dan geen middelen meer beschikbaar. De doorlopende verplichtingen kunnen de komende jaren nog worden gefinancierd, maar zonder aanvullende financiering zal het Veenweideprogramma vanaf 2026 niet op het gewenste niveau gecontinueerd kunnen worden. De uitvoering van het werkplan 2025 zal dan ook niet het gewenste vervolg kunnen krijgen (voor de jaarlagen 2026 t/m 2030). Mocht er geen extra financiering beschikbaar komen, dan zal dit grote gevolgen hebben voor het vervolg. De bodem in het veenweidegebied blijft ook dan nog dalen, met de nodige consequenties. In 2025 wordt in een aantal scenario's geschetst of, en zo ja in welke vorm het Veenweideprogramma kan worden voortgezet.

In bijlage 4 is een overzicht opgenomen van de financiële doorkijk.

⁴ Waarschijnlijk wordt dit een jaar uitgesteld, openstelling is dan mei 2026

4 Integrale gebiedsaanpak

Programmalijn:

1. Waterbeheer en Klimaatadaptatie
2. Bodem en Grondgebruik
3. It Nije Buorkjen
4. Natuur en Biodiversiteit
- 5. Integrale gebiedsaanpak**
6. Onderzoek en Monitoring
7. Leefomgeving en Funderingen

In programmalijn 5 werken we aan een gebiedsgerichte aanpak. Op dit moment werkt het Veenweideprogramma volgens de uitgangspunten van dynamisch programmeren en dynamisch financieren. Dit betekent dat er, lopende het programma, voortdurend wordt bijgesteld op basis van nieuwe inzichten of koppelkansen. Voor 2025 is het belangrijk de juiste expertise op het juiste moment in te brengen. Gezien de huidige arbeidsmarkt is dit een grote uitdaging.

In 2025 wordt verder gewerkt met drie typen gebiedscategorieën:

1. Ontwikkelgebieden: Aldeboarn-De Deelen, Hegewarren en Idzegea

Deze gebieden lopen voorop in de uitvoering van de gebiedsontwikkeling (interactieve planuitwerking) en krijgen in 2025 prioriteit bij de toedeling van schaarse middelen (geld en capaciteit).

2. Kansrijke gebieden: Grootte Veenpolder, Leechlân Grou-Warten, Akkrumer Goedland en Brekkenpolder

Deze gebieden bevinden zich in een gebiedsproces, waarbij de integrale aanpak van het tegengaan van de negatieve effecten van de bodemdaling centraal staat. In deze gebieden wordt ingezet op experimenten en innovatie en mogelijk ook op vormen van gebiedsontwikkeling. Voor de Brekkenpolder geldt dat we onderzoeken of het wederom opstarten van het gebiedsproces voldoende draagvlak zal hebben.

3. Overige gebieden en kansrijke initiatieven

In de overige gebieden wordt onder meer ingezet op 'geen spijt' maatregelen, zoals bijvoorbeeld flexibel peilbeheer en generieke maatregelen. Indien er projecten of initiatieven ontstaan vanuit deze gebieden, worden deze alleen actief ondersteund als onze capaciteit en middelen dit toelaten.

Procesbeheersing

In 2025 worden de eerste drie hoofdprocessen: projectbeheersing (kostenbeheersing, capaciteiten, planning, risicobeheersing), publieksparticipatie/communicatie en conditionering (grondverwerving, vergunningen, nutsen) verder ingericht.

Speerpunten van deze aanpak zijn, in willekeurige volgorde, onder meer:

- Geldstromen, ramingen en dekking op orde;
- Capaciteitsplanning op orde;
- (Bestuurlijke) samenwerking optimaliseren;
- Grondverwerving;
- Kennisuitwisseling binnen Veenweideteam;
- Het concreet uitwerken van de plannen van aanpak en gebiedsplannen.

In dit werkplan is nog geen raming nodig van aanvullende capaciteit die nodig is bij de verschillende gebiedsteams. Een voorstel hiertoe zal in het voorjaar van 2025 separaat aan GS en DB worden aangeboden.

Nieuwe ontwikkelingen

Zoals eerder vermeld heeft Fryslân € 46,7 mln. gesubsidieerd gekregen voor de uitvoering van de Maatregelpakketten Klimaat en Veenweide. De gebieden zijn nu aan zet om voor 1 maart met een voorstel voor uitwerking te komen. Hoe we de Maatregelpakketten vervolgens precies tijdig weg kunnen zetten met het juiste doelbereik, volgt in een separaat voorstel naar het BOF, GS en DB.

4.1 Aldeboarn–De Deelen

Figuur 4.1: Begrenzing Aldeboarn–De Deelen

Aldeboarn-De Deelen (hierna ADD) is een open agrarisch veenweidegebied van ca. 5.300 ha in het Lage Midden van Fryslân, met het middeleeuwse dorp Aldeboarn, gelegen aan de rivier de Boarn, als middelpunt. Circa 4.250 ha bestaat uit landbouwgebied, 1.000 ha uit natuurgebieden van o.a. Staatsbosbeheer en It Fryske Gea (waaronder Natura 2000-gebied De Deelen) en open water, en zo'n 50 ha uit bebouwing en infrastructuur. Het gebied ligt in drie gemeenten, namelijk Smallerland, Opsterland en Heerenveen. De bodem bestaat deels uit klei op veen, deels uit puur veengrond.

Aldeboarn-De Deelen is een van de Ontwikkelgebieden in het Veenweideprogramma 2021-2030. Binnen deze gebieden liggen er op inhoudelijke gronden en vanuit maatschappelijke energie veel kansen, én zijn er middelen om aan de slag te gaan.

Organisatie (wie zijn de stakeholders)

In het gebied loopt sinds 2016 een proces 'van onderop', gestart door burgers en boeren uit het gebied zelf. GS heeft in 2021 een breed samengestelde gebiedscommissie ingesteld met de opdracht om een integraal ontwerp-gebiedsplan op te leveren.

Eind 2023 is, als tussenstap naar een ontwerp-gebiedsprogramma, door de gebiedscommissie een langetermijnvisie (het Koersdocument) vastgesteld. De betrokken overheden (GS, DB Wetterskip en colleges van B&W van de drie betrokken gemeenten) hebben gezamenlijk uitgesproken dit Koersdocument samen met de gebiedspartners verder te willen uitwerken. Het doel daarbij is de leefbaarheid en vitaliteit van het gebied voor de lange termijn te bevorderen en te versterken, waarbij de opgaven uit het Veenweideprogramma, maar ook de ambities uit het gebied en (voor zover mogelijk) andere opgaven zoals gesteld onder het FPLG worden gerealiseerd.

Op verschillende manieren wordt ook nu al gewerkt aan de toekomst van het gebied, door onder andere HAKLAM- (flexibel peil) en bodemverbeteringspilots en worden waar mogelijk door de provincie strategische grondaankopen gedaan. Op grond van de in de Praktijksimulatie 2023 opgedane kennis wordt gewerkt aan een nieuw en verder uitgewerkt watersysteemplan voor ADD Zuid, waarbij de belangen van zowel natuur als landbouw zoveel mogelijk met elkaar in evenwicht worden gebracht. Koppelkansen met de Veenweideopgave worden verder uitgewerkt met de beschikking van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw, de Erfgoeddeal en een gebiedsofferte in het kader van Aanvalsplan Grutto voor ADD Noord.

Capaciteitsproblemen en onduidelijkheid over de verschillende te realiseren taakstellingen (o.a. FPLG) hebben het proces in 2024 parten gespeeld. Hoewel hier hard aan gewerkt is zijn deze nog niet geheel opgelost. We hopen deze echter begin 2025 opgelost te hebben om met volle kracht te kunnen werken aan:

Producten en Acties voor 2025

1. Concept integraal gebiedsprogramma

Op basis van het Koersdocument toewerken naar een concept integraal gebiedsprogramma, mogelijk bestaande uit verschillende en gefaseerde uitwerkingen voor delen van het gebied.

In 2025 wordt in ieder geval in nauwe samenwerking met de betreffende gemeenten verder gewerkt aan uitwerking van de deelprogramma's rood/wonen, recreatie en toerisme en energie, waarbij o.a. gekeken wordt naar de woonopgave, herbestemming vrijkomende boerenerven, mogelijkheden voor recreatieve verbindingen en mogelijkheden voor energieopwekking. Indien nodig zal er ook een beknopte plan-MER worden uitgevoerd.

In samenwerking met het betreffende team van het Wetterskip zal ook gekeken worden naar prioritaire hoogwatercircuits in het gebied. Omdat ADD op het gebied van planvorming het verst is, wordt deze issue in dit gebied als eerste opgepakt.

Daarnaast wordt doorgewerkt aan zaken als grondverwerving, het zo mogelijk opstarten van nieuwe (o.a. klei in veen; wonen op boerenerven) en continueren van lopende pilots (o.a. in kader van de verlengde Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw (NIL) en van de GLB subsidieaanvraag Samenwerkingsregeling peilverhoging en extensivering Veenweide).

In 2025 loopt de formele instellingsperiode voor de gebiedscommissie af. Er zal dus ook nagedacht moeten worden over een nieuw instellingsbesluit. Indien in een deel van het gebied (zie ADD Zuid) het gebiedsproces in een volgende fase komt, is dit ook een natuurlijk moment om de governance van het gebiedsproces tegen het licht te houden.

Acties:

- In samenwerking met het gebied, de gemeenten en andere betrokkenen uitwerken deelprogramma's rood/wonen, recreatie/toerisme en energie.
- MER opstellen op basis van gebiedsprogramma.
- Ontwikkeling aanpak prioritaire hoogwatercircuits (relatie met programmalijn 7).
- (in zuid of noord) Opstarten van nieuwe pilots en demo's rondom de mogelijke mix van maatregelen (waterinfiltratiesysteem, klei in veen - in samenwerking met programmalijnen 2 en 6).
- Verlenging Regio Deal NIL, doorgaan met grondaankopen.
- Ruimtelijke keuzes uit 'roodgele' programmalijnen scherp krijgen.
- Actie op afloop instellingsperiode gebiedscommissie en organisatie opstellen vanuit de overheden in samenwerking met het gebied.

2. ADD Zuid

Nadat de gebiedscommissie het (begin 2025) nieuwe peilscenario en watersysteemplan (de groenblauwe lijn van het Koersdocument) voor ADD Zuid heeft geaccordeerd, kan voor dit gedeelte met behulp van de Compensatie Systematiek Veenweiden (CSV) een eerste kostenopzet voor zowel de benodigde compensatie voor de landbouw als de uitvoering van het gebiedsproces zelf worden opgesteld.

Bij voldoende financiële middelen en grond kan dan vervolgens mogelijk voor (een deel van het gebied) een concreet aanbod voor nadeelcompensatie (in geld of grond) aan de boeren en verpachters worden gedaan en kan het 'wiel van veenweide' gaan draaien, waarbij o.a. zo nodig een ruilverkavelingsproces wordt uitgevoerd. Omdat dit op vrijwillige basis en op iteratieve wijze gebeurt, zal dit proces naar verwachting mogelijk wel minstens één tot twee jaar in beslag nemen. Voorwaarde is wel dat het notificatieproces van de CSV door de Europese Commissie is afgerond, om staatssteun issues te voorkomen (verwachting: medio 2025).

Het op te leveren watersysteemplan en een mogelijke gefaseerde uitvoering zullen echter wel van zowel gebiedscommissie als het BOF en uiteindelijk de overheden (in het bijzonder provincie en Wetterskip) scherpe keuzes vergen omdat te voorzien valt dat verschillende taakstellingen op gespannen voet met elkaar staan. Keuzes ten aanzien van beperkte financiële middelen, maar ook keuzes ten aanzien van visie en beleid (herijking Veenweideprogramma, KRW, FPLG, FK2050+) in een tijd waarin deze keuzes wellicht nog niet zijn uitgekristalliseerd. Voortgang van het gebiedsproces zal mogelijk vereisen dat er dan aan koploper ADD een nadrukkelijk status als pilotgebied wordt gegeven.

Acties:

- Concept peilscenario 4/watersysteemplan voor ADD Zuid afronden (in samenwerking met programmalijn 1, 3, en 4).
- Een eerste kostenopzet voor zowel compensatie voor de landbouw als de uitvoering van het (deel-)gebiedsproces opstellen.
- Concrete keuzes ten aanzien van fasering, prioritering en beleid (of uitzondering pilot) maken.
- Afhankelijk van de keuzes mogelijk concreet aanbod voor nadeelcompensatie (in geld of grond) doen aan boeren en verpachters in nader te bepalen deelgebied.

3. ADD Noord

De planvorming voor ADD Noord is opgestart, maar is nog niet zover als we hadden gewild. In 2025 zal ook hier het proces van peilscenario- en watersysteemontwikkeling moeten plaatsvinden. Verwacht wordt dat dit, na alle 'lessons learned' uit Zuid, wel sneller en effectiever gaat, maar ook hier zullen zorgvuldigheid en samenwerking vooropstaan.

Met behulp van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw kijken we of we in 2025 de pilot Dubbeldoelgronden kunnen laten uitmonden in het afsluiten van concrete Kwalitatieve Verplichtingen (KV's) rondom peilverhoging, extensivering en gecombineerd landgebruik. Zo kan ook in Noord al, zij het op beperkte schaal, concreet met peilverhoging en natuurinclusieve landbouw worden begonnen.

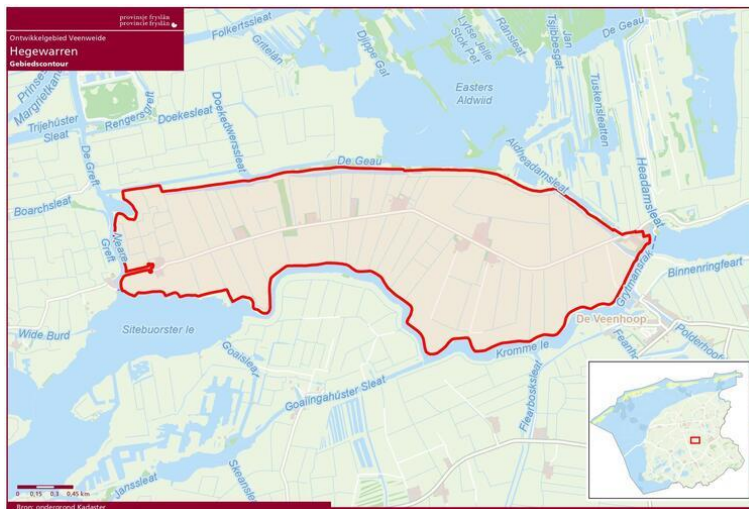
In samenwerking met de indieners van de gebiedsofferte Aanvalsplan Grutto zullen we een plan opstellen op welke wijze de (beperkte) middelen uit het Maatregelpakket FPLG die gelabeld zijn aan ontwikkeling weidevogelgebied, daadwerkelijk kunnen worden ingezet.

Acties:

- Opstellen eerste concept peilscenario ADD Noord.
- Afronding van de GLB-pilot HAKLAM in ADD Noord, rapportage en afspraken over vervolg.

- Uitvoering lopende projecten uit de Regio Deal NIL, met name dubbeldoelgronden (in samenwerking met programmalijn 4).
- Op advies van de gebiedscommissie worden vooruitlopend op de vaststelling van het ontwerp integraal gebiedsplan 'geen spijt' maatregelen uitgevoerd.
- Uitwerking Maatregelpakket in relatie tot de gebiedsofferte Aanvalsplan Grutto in samenwerking met het gebied en programmalijn 4.

4.2 Hegewarren

Figuur 4.2: Begrenzing de Hegewarren

De Hegewarren is een polder van circa 360 ha en een van de Ontwikkelgebieden in het Friese Veenweideprogramma 2021-2030. Na een co-creatieproces met de direct belanghebbenden hebben Provinciale Staten, de raad van de gemeente Smallingerland en het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân in 2022 ingestemd met de uitwerkingsrichting 'Open en Natuurlijk'. Dit betekent dat de Hegewarren op termijn ontwikkeld wordt tot een waterrijk gebied. Op die manier worden de doelstellingen op het gebied van CO₂, stikstof en waterbeheer optimaal gehaald en wordt een aantrekkelijk gebied gecreëerd voor natuur en recreatie.

Vooruitlopend op de besluitvorming zijn we in 2020 in gesprek gegaan met de eigenaren in het gebied over eventuele verplaatsing van hun bedrijven (voornamelijk melkveehouderij) naar een plek met meer toekomst. We hebben inmiddels ruim de helft van de gronden in de polder aangekocht. Deze gronden zijn tijdelijk beschikbaar voor het doen van vooronderzoek en innovatie. De gronden die daar niet voor worden ingezet, worden tijdelijk verpacht, passend bij de route naar het beoogde eindbeeld ('Open en Natuurlijk'). Binnen het gebiedsproces wordt gewerkt met een planfase richting het beoogde eindbeeld en overgangsbeheer.

Organisatie (wie zijn de stakeholders)

De provincie is penvoerder van het project. Het project kent verschillende budgetten voor verschillende onderdelen, zoals het aankoopbudget (dit is in 2020 toegekend) en verschillende budgetten waarmee de innovaties in het gebied worden opgestart en uitgevoerd.

Sinds de start van de planfase is het niet gelukt om de organisatie op volledige sterkte te krijgen. Daarnaast hebben het overgangsbeheer en het organiseren van de innovatieboerderijen veel van onze tijd gevraagd. Dit had en heeft een wisselwerking op de voortgang van de planfase.

Producten en Acties voor 2025

1. Planuitvoering en aankoop gronden

We gaan verder met de gesprekken met eigenaren in het gebied over de aankoop van gronden en panden. Inmiddels is 185 ha van de 360 ha aangekocht. Gedurende de nu lopende planfase werken we 'Open en Natuurlijk' verder uit (schetsplan, inclusief een fasering in de tijd), concretiseren we de financiële en ruimtelijke haalbaarheid en maken we afspraken met de partijen over het vervolg. In 2024 hebben we een Landschapsecologische Systeemanalyse (LESA), bodemonderzoek en andere onderzoeken uitgevoerd om de haalbaarheid van 'Open en Natuurlijk' te onderzoeken. Begin 2025 zullen we nog benutten om een aantal vervolgonderzoeken te doen, bijvoorbeeld op het gebied van recreatie en natuur. Deze onderzoeken (c.q. bouwstenen) vormen de basis voor het in 2025 te starten ontwerpproces om uiteindelijk te komen tot een schetsplan (als onderdeel van een omgevingsplan). Het schetsplan geeft tevens inzicht in wat al voor 2040 (in verband met de lopende concessie gaswinning) en erna kan worden gerealiseerd. Op basis van het schetsplan zal ook de businesscase worden geactualiseerd.

In het werkplan van 2024 is medio 2025 opgenomen als volgend besluitmoment met betrekking tot de uitwerking van 'Open en Natuurlijk'. Zoals het er nu naar uitziet start besluitvorming niet eerder dan eind 2025. Dit heeft met name te maken met de onderbezetting binnen de organisatie van het gebiedsproces en het Veenweideprogramma. Bovengenoemde planning is dan ook sterk afhankelijk van het op orde krijgen van de organisatie.

Acties:

- Vervolg aankoopproces.
- Uitwerking bouwstenen, o.a. recreatie en natuur/Q1 2025.
- Gunning aanbesteding ontwerpproces ten behoeve van schetsplan/Q2 2025.
- Ontwerpfase ten behoeve van schetsplan / april - oktober 2025.
- Opstellen Samenwerkingsovereenkomst (SOK)/Q4 2025.
- Besluitvormingstraject planuitwerking / december 2025 – Q1 2026.

2. Overgangsbeheer: 'leren en beheren'

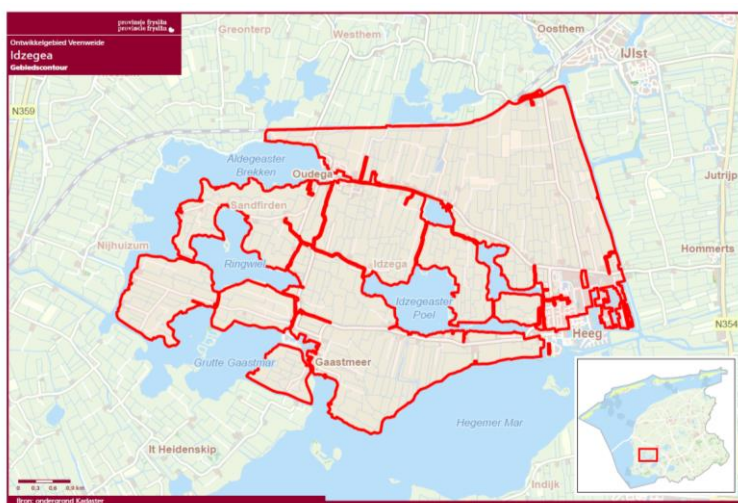
Inmiddels hebben we een groot deel van het gebied aangekocht. Het beheren van de situatie tot de gebiedsontwikkeling in definitieve vorm gerealiseerd wordt noemen we het 'overgangsbeheer'. Dit kent twee componenten: leren en beheren.

We zetten ons ervoor in om het gebied levendig en bewoonbaar te houden. Tegelijkertijd is het van belang om gerichte stappen te zetten in het gebied, zoals het verhogen van peilen, zodat we nu al CO₂-uitstoot reduceren en de bodemdaling tegengaan. De tijdelijke beschikbaarheid van gronden biedt daarnaast een uitgelezen kans om zelf/als Veenweideprogramma kennis op te doen zonder dat particuliere eigenaren risico's lopen in hun bedrijfsvoering.

Voor het aspect 'leren' wordt een deel van de polder gebruikt voor activiteiten die wij ontplooiën vanuit het Consortium NL2120. Daarvoor zijn in de Hegewarren twee bedrijfssystemen/-concepten in ontwikkeling die in harmonie staan met natuurlijke omstandigheden: een veen-waterbedrijf en een veen-natuurbedrijf. Voor meer informatie hierover verwijzen wij naar programmalijn 3 van dit werkplan.

De korte termijnactiviteiten en de lange termijnplannen beïnvloeden elkaar. Tijdens het overgangsbeheer leren we het gebied en de mogelijkheden van de polder beter kennen. Deze ervaringen helpen ons bij de nog te maken keuzes over de toekomstige inrichting.

4.3 Idzegea

Figuur 4.3: Begrenzing Idzegea

Idzegea is een overwegend agrarisch gebied met grotendeels een open landschap van ongeveer 2.500 ha in het Friese merengebied ten westen van Heeg. Idzegea ligt in een waterrijke omgeving en is daardoor in trek bij toeristen. Er zijn enkele kleinere dorpskernen, waaronder Oudega en De Gaastmar. Deze zijn buiten de plangrens gelaten evenals de aanwezige meren. Het gebied Pikesyl (noordelijk van spoorlijn Sneek-Stavoren) is vanaf 2024 niet meer onderdeel van het plangebied. Wel worden activiteiten rond dit gebied nog opgepakt vanuit het projectteam Idzegea.

Idzegea is Ontwikkelgebied in het Friese Veenweideprogramma. Het gebied heeft ruim 40 boeren-bedrijven. De bodem bestaat uit een dikke laag veen, vaak inclusief een niet zo dik bovenliggend kleidek. Door de ligging, maar ook door de intrinsieke motivatie van de boeren in het gebied, biedt het gebied veel kansen voor weidevogels. Er is vanaf eind 2023 een gebiedscommissie actief. De commissie wil eind 2025 een Gebiedsplan klaar hebben. Er wordt stapsgewijs toegewerkt naar een integraal plan voor de toekomst van het gebied met het opstellen van voorbereidende rapportages. In Idzegea lopen ook verschillende pilots waarin wordt geleerd over het gebied en haar mogelijkheden. Knelpunten en kansen bij de invoering van hogere waterpeilen worden in beeld gebracht.

Organisatie (wie zijn de stakeholders)

In 2022 is het startdocument opgesteld, waarin staat hoe vorm en inhoud wordt gegeven aan het gebiedsproces in Idzegea (vastgesteld door Gedeputeerde Staten in februari 2023). Hiermee is de onderzoeks- en ontwikkelfase gestart. In 2023 is een (ambtelijk) projectteam ingesteld en eind 2023 een gebiedscommissie geïnstalleerd. De Klankbordgroep Landbouw was voor de overheden vanaf het begin van het gebiedsproces het aanspreekpunt van de agrarische sector. Na de installatie van de gebiedscommissie is de groep in aangepaste vorm nog steeds actief. De groep geldt met name als klankbord voor de drie landbouwvertegenwoordigers in de gebiedscommissie.

De gebiedscommissie heeft een onafhankelijk voorzitter, Maaïke Prins en bestaat uit vertegenwoordigers namens de agrarische ondernemers, natuur & milieu, het collectief voor agrarisch natuurbeheer, dorpsbelangen en recreatie. Als niet-stemgerechtigde commissieleden zijn in de commissie actief wethouder Henk de Boer van de gemeente Súdwest-Fryslân (mede namens de provincie en het Wetterskip) en een medewerker van het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur.

De gebiedscommissie heeft de opdracht een integraal en gedragen gebiedsplan voor de toekomst van Idzegea op te stellen. Met als uitgangspunt de veenweideopgaven en de doelen uit het Veenweideprogramma. Mogelijke meekoppelkansen worden door de gebiedscommissie waar dat kan of gewenst is meegenomen (o.a. leefbaarheid, wonen, Aanvalsplan Grutto, biodiversiteit). De gebiedscommissie werkt zelf met het kernwoord 'vitaliteit' om daarmee de toekomst van Idzegea vorm te geven. De commissieleden zijn verantwoordelijk voor het op de hoogte houden van hun achterban. Inhoudelijk, procesmatig én organisatorisch wordt de gebiedscommissie bijgestaan door een projectteam. Dit projectteam werkt als onderdeel van het Veenweideprogramma met medewerkers vanuit dit programma (aangevuld met medewerkers van provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en gemeente Súdwest-Fryslân).

Producten en Acties voor 2025

1. Voorbereiden integrale gebiedsanalyse en het maken van een integraal gebiedsplan

De gebiedscommissie en het projectteam werken samen aan een gebiedsplan. Sinds 2024 heeft de Antea Group de opdracht om tijdens de hele ontwikkel- en ontwerpfase de ingenieurs- en adviesdiensten te verzorgen. Zij leveren de Landschapsecologische Systeemanalyse (LESA), ontwerpen twee scenario's en het uiteindelijke concept ontwerpplan. Antea Group werkt hierin samen met Feddes Olthof, de Bosgroepen en NMI Agro. Ze baseren zich niet alleen op eigen onderzoek maar ook op andere informatie, zoals opgedane kennis vanuit de andere veenweideprojecten, informatie van andere bureaus en al uitgevoerde studies. In dat kader wordt ook met andere partners gewerkt aan een Landschapsbiografie en een Brede Welvaartsanalyse.

Bij het ontwerp van de twee scenario's voor het gebiedsplan zijn onder andere de volgende onderdelen van belang:

- Gebiedsvisie en doorvertaling ambities en doelen;
- Financiële haalbaarheid;
- Gebiedsofferte Aanvalsplan Grutto;
- Toekomstperspectief landbouw;
- Inzicht in maatregelen.

Acties:

- De gebiedscommissie en het projectteam werken toe naar een integrale gebiedsanalyse en gebiedsplan conform planning.

2. Verkennen mogelijke aankoop van gronden die als kans worden gezien, vooruitlopend op het gebiedsplan met een toekomstige inrichting voor het gebied.

Er is in 2024 een grondtafel geïnstalleerd om de kansen op mogelijke aankoop van agrarische gronden inzichtelijk te maken en te versnellen. Naast leden van het projectteam en mensen van de afdeling Vastgoed van de provincie zijn er twee onafhankelijke adviseurs aangesteld. Zij zijn de oren en ogen in het veld. De eerste boeren hebben zich inmiddels, zij het oriënterend, bij de grondtafel gemeld. In 2025 wordt de mogelijkheid van grondaankoop, ook in samenspraak met andere Kansrijke en Ontwikkelgebieden, verder verkend.

Acties:

- Verkennen mogelijke aankoop van gronden die als kans worden gezien, vooruitlopend op het gebiedsplan met een toekomstige inrichting voor het gebied. Vooruitlopend hierop wordt de zoektocht naar financieringsmogelijkheden van deze gronden verder uitgebreid.

3. Uitvoering pilots Veenweideprogramma

In het kader van leren en ontwikkelen worden in Idzegea verschillende pilots uitgevoerd en ontwikkeld. Doel hiervan is om het gebied te leren kennen én om te kijken naar de (mogelijke) gevolgen van maatregelen en ingrepen.

- Aanpak bemalingsgebieden/pilot HAKLAM. Idzegea heeft twee bemalingsgebieden, namelijk De Kromme Jelte (ca. 550 ha) en De Bratten (ca. 300 ha), die sinds 2021 meedraaien in de pilot HAKLAM. De eerste evaluaties brachten verschillende gevolgen en voordelen in beeld. In 2025 wordt pilotmatig verder onderzocht of bepaalde technische maatregelen knelpunten oplossen.
- Waterbeheersingsvraagstukken. De pilot Boeren Meten Water is afgerond, maar het meetnet geeft een verder inzicht in het waterbeheersingsvraagstuk. In de pilot werden er met aquapinnen op verschillende locaties grond- en slootwaterstanden gemeten. Om hiermee een goed beeld te krijgen van het effect van regen, bevoeiing en slootwaterpeilverhoging op het grondwaterpeil. Tijdens de looptijd van het project hebben de aquapinnen qua kwaliteit en betrouwbaarheid te wensen over gelaten. In 2025 wordt gekeken welke aquapinnen vervangen moeten worden door digitale peilbuizen.
- GLB-subsidie 'Samenwerken in Veenweidegebieden en Natura 2000-overgangsgebieden'. De toekenning van de GLB-subsidieaanvraag (ingediend in 2024) kan vanaf 2025 zorgen voor de daadwerkelijke inzet op peilverhoging dan wel extensivering voor een periode van vier jaar. 24 boeren hebben zich in twee samenwerkingsverbanden verenigd. Voor ca. 350 hectare vindt peilverhoging plaats tot -40, -30 of -20 cm onder maaiveld. Voor ca. 500 hectare wordt geëxtensiveerd. De toekenning van de subsidies wordt begin 2025 verwacht. De kans op toekenning wordt hoog ingeschat. De verlening van watervergunningen en het aanleggen van kunstwerken om peilen gebiedsspecifiek te kunnen verhogen, wordt in samenspraak met het Wetterskip opgepakt. De uitvoering van de twee subsidies ligt gedeeltelijk bij de boeren, maar vraagt ook verregaande communicatie en coördinatie van het projectteam in combinatie met het agrarisch collectief Súdwestkust.
- Graslandkwaliteitsonderzoek. Sinds 2022 wordt er in het gebied Idzegea onderzoek gedaan door K. Kooistra Agro Advies. Het gebeurt op meerdere percelen van negen verschillende boeren in het gebied. Met het oog op meer inzicht in de graskwaliteit bij percelen met een beperkte drooglegging. Met specifieke aandacht voor grasopbrengsten en voederwaarden. Het vindt plaats in samenhang met de gebieden Aldeboarn-De Deelen en Brekkenpolder en percelen in Harich. De periode van de afgelopen twee jaar is nog onvoldoende voor een goede set aan data en het is te vroeg voor robuuste resultaten en conclusies. Het vervolg in de komende jaren zal meer duidelijkheid geven. De data worden betrokken bij de verdere verfijning van de CSV-systematiek. Tussentijds worden resultaten met deelnemers en betrokkenen besproken.
- Kruidenrijke graslanden. Als onderdeel van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland wordt gewerkt aan een nieuwe pilot op het gebied van kruidenrijke graslanden.
- Gemalen It Joo en De Geeuw: De planvorming om de gemalen It Joo en De Geeuw te vervangen vordert. Uitkomst is het koppelen van beide gemalen tot één nieuw gemaal. Afstemming hierover met belanghebbenden is gedaan en krijgt in 2025 zijn vervolg. Komend jaar wordt het plan technisch uitgewerkt, het is de verwachting dat het werk in 2026 kan worden aanbesteed en het nieuwe gemaal in 2027 gereed is.

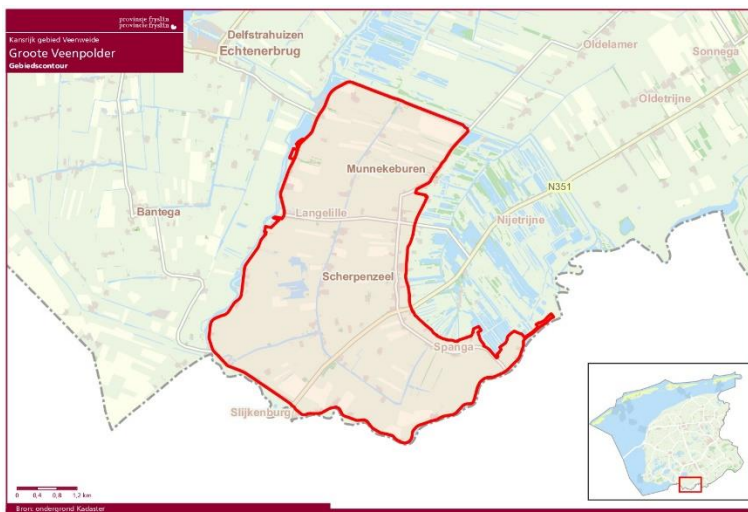
Acties:

- Uitvoering en coördinatie lopende pilots Veenweide.
- Opstarten van een aantal nieuwe proefprojecten en het laten plaatsvinden van extra onderzoek bij honorering GLB-subsidie (perfecte nulmeting).
- Inventarisatie 'geen spijt' maatregelen inclusief aanpak Pikesyl en aanpassingen watersysteem.

4. Afstemming en samenwerking

- Keukentafelgesprekken met de boeren. Eerder gevoerde keukentafelgesprekken (in 2021) krijgen een vervolg. Wat wil de boer in de toekomst? Met onderwerpen zoals extensivering, verplaatsing, Aanvalsplan Grutto, etc.
- Jonge boeren studiegroep. Er zijn eerste stappen gezet om te komen tot een jonge boeren studiegroep. Hoe kunnen de jonge boeren – per slot van rekening de toekomst van het gebied met belangrijke posities binnen klankbordgroep en gebiedscommissie – worden meegenomen bij thema's zoals natuurinclusieve landbouw, de CSV-aanpak en andere onderwerpen.
- CSV-systematiek. Evenals in 2024 zal het projectteam ook in 2025 nauw betrokken zijn bij de doorontwikkeling/verfijning van de Compensatie Systematiek Veenweiden (CSV).

4.4 Groote Veenpolder

Figuur 4.4: Begrenzing Groote Veenpolder

Ten westen van Wolvega en ten zuiden van de Tsjûkemar ligt de Groote Veenpolder, een veenweidegebied van 2.500 ha met een relatief intensieve melkveehouderij. Het gebied grenst aan het Natura 2000-gebied de Rottige Meente en Brandemeer. De circa dertig melkveehouderijbedrijven hebben zich kunnen ontwikkelen door een recente ruilverkaveling. Een aantal van deze bedrijven zijn verplaatst uit de Rottige Meente. De polder heeft te maken met de negatieve gevolgen van bodemdaling: verdroging van het natuurgebied, funderingsproblemen van woningen en duur waterbeheer. Ook de stikstofproblematiek speelt hier een rol. Voor het gebiedsproces dat in 2016 is gestart, is het plangebied afgebakend als het gebied dat wordt bemalen door het Jan Nijland gemaal bij Langelille.

Organisatie (wie zijn de stakeholders)

Een werkgroep met betrokkenen en belanghebbenden heeft in 2023 gekeken of het mogelijk was om te komen tot een integraal en gedragen gebiedsplan voor de toekomst van Groote Veenpolder. Eind 2023 is dit middels een plan van aanpak (PvA) opgeleverd aan de relevante gebiedspartners, die het aan hun achterban hebben gepresenteerd. De inhoud van het PvA heeft echter geleid tot onrust binnen het gebied, met name onder de agrarische gemeenschap, door de toevoeging van het NPLG en de daarmee samenhangende doelen. Hierdoor heeft de projectleider besloten het traject van het PvA te pauzeren, met als prioriteit het herstel van vertrouwen in het gebied en het verkrijgen van een gezamenlijk beeld van de situatie.

In de eerste helft van 2024 zijn de gebiedspartners, waaronder de provincie, gemeente, Wetterskip, Staatsbosbeheer en FMF, door de projectleider op de hoogte gesteld van de situatie binnen het gebiedsproces.

Producten en Acties voor 2025

1. Voortzetten Proeftuin Bodemmaatregelen Groote Veenpolder, pilots en overige activiteiten
De unieke ligging van de Groote Veenpolder maakt het gebied minder geschikt voor algemene watermaatregelen.

In 2021 is de Proeftuin Bodem Veenweide Groote Veenpolder gestart, gericht op innovatieve bodemmaatregelen om veenoxidatie en bodemdaling te beperken. De kern van de aanpak is dat de bodem centraal staat bij maatregelen voor CO₂-reductie. Het is cruciaal om de bodem te verbeteren om de CO₂-uitstoot te verminderen en de gevolgen van bodemdaling aan te pakken. Deze proeftuin biedt de kans om te experimenteren met diverse technieken en strategieën, waarbij de focus ligt op duurzame en innovatieve oplossingen die de bodem bevorderen en tegelijkertijd bijdragen aan de CO₂-reductie.

Acties:

- Voortzetten pilots:
 - Klei in veen (uitbreiden);
 - Profielkeren;
 - Overlagen;
 - Boeren Meten Water.

Eerste resultaten en uitkomsten worden verwacht in 2026.

2. Inzichtelijk maken van de complexe hydrologische situatie

Door de unieke ligging en bijzondere hydrologische omstandigheden heeft het de prioriteit om een hydrologische analyse uit te voeren van het gebied. Waarbij hydrologische kenmerken van de Groote Veenpolder in kaart worden gebracht. Vanuit deze analyse wordt de balans opgemaakt en de basis voor een gebiedseigen aanpak voorgesteld aan het BOF.

Acties:

- Hydrologische analyse: in kaart brengen van de unieke hydrologische kenmerken van de Groote Veenpolder.
- Gevolgen van hydrologische situatie evalueren: onderzoeken waarom het gebied minder geschikt is voor algemene watermaatregelen, zoals standaard waterpeilverhoging.
- Presentatie van bevindingen: delen van de resultaten met betrokken gebiedspartners (agrarische ondernemers, overheden, milieupartijen) om de basis te leggen voor een gebiedseigen aanpak.
- Voorleggen aan het BOF (besluit eerste helft 2025).

3. Voorbereiden integrale gebiedsanalyse

In 2025 gaan we aan de slag met een integrale gebiedsanalyse die als bouwsteen voor de vervolgaanpak dient. Belangrijke onderdelen hiervan zijn: bedrijfsanalyses, analyse grondmobiliteit, Landschapsecologische Systeemanalyse (LESA), gebiedsbiografie en het verkennen van mandaat en draagvlak.

4. Dialoog met gebiedspartners en creëren van draagvlak

Acties:

- Keukentafelgesprekken organiseren: gesprekken voeren met alle 30 agrarische ondernemers.
 - Doel van gesprekken: Inzichtelijk krijgen wat het draagvlak is voor het creëren van specifieke oplossingen op basis van de unieke hydrologische situatie en de kernwaarden (bodem, kavelruil, waterbeheer, enz.).
 - Input verzamelen: inzichten en feedback verzamelen over de impact van hydrologische uitdagingen en mogelijke maatwerkoplossingen.

- Interview: Proeftuin Bodem initiatiefgroep, provincie Fryslân, gemeente Weststellingwerf, Wetterskip Fryslân, Friese Milieu Federatie, Staatsbosbeheer en Dorpsbelang.
 - Doel van gesprekken: Draagvlak creëren voor het ontwikkelen van specifieke oplossingen op basis van de unieke hydrologische situatie en de kernwaarden (bodem, kavelruil, waterbeheer, enz.).
 - Input verzamelen: Inzichten en feedback verzamelen over de impact van hydrologische uitdagingen en mogelijke maatwerkoplossingen.
- Opleveren concept Vervolgaanpak Proeftuin Bodem Groote Veenpolder

4.5 Akkrumer Goedland

Figuur 4.5: Begrenzing Akkrumer Goedland

Akkrumer Goedland: onder deze naam werkt een groep agrariërs en ondernemers uit Akkrum en omgeving sinds 2021 samen. Het samenwerkingsverband is gestart als stichting en werkte onder een landelijke GLB Veenweidepilot met als doel een door het gebied gedragen en financieel haalbaar plan voor de realisatie van een 'coöperatief landgoedbedrijf' bij Akkrum-Nes. Een coöperatief landgoedbedrijf kenmerkt zich als een ondernemende entiteit in het landelijk gebied, die in staat is de veelheid aan verdienpotenties die land en landschap in zich hebben in de volle breedte uit te nutten. Samenwerking op gebiedsniveau moet daarbij de sleutel tot succes zijn. In de GLB Veenweidepilot heeft het samenwerkingsverband potentiële alternatieve verdienmodellen onderzocht en veldproeven uitgevoerd. De pilot is afgelopen zomer afgerond.

Inmiddels is er een steeds bredere steun en erkenning voor het van onderop gestarte initiatief. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat Akkrumer Goedland met ingang van 2024 is toegevoegd als Kansrijk gebied in het Veenweideprogramma. Ook is Akkrumer Goedland in 2023 samen met Hegewarren geselecteerd als één van de pilotgebieden binnen het nationale kennis- en innovatieprogramma NL2120, waarbij nationale partijen samenwerken aan versterking van het 'groene verdienvermogen' van Nederland. Verder heeft de provincie Fryslân in de zomer van 2023 Akkrumer Goedland samen met drie andere Friese veenweidegebieden richting het Rijk naar voren geschoven als een 'koplopergebied' in het 'Maatregelpakket Klimaat-Veenweide' van het Fries Programma Landelijk Gebied (FPLG).

Na de eerste initiatieffase is Akkrumer Goedland nu toe aan een volgende fase. Voor de komende jaren is de ambitie dat Akkrumer Goedland volledig operationeel wordt als een groeiende, sociaal-maatschappelijke, ondernemende instelling die een duurzaam verdienvermogen nastreeft voor ondernemers in een sterk vernat veenweidegebied. Wat Akkrumer Goedland daarbij uniek maakt versus een regulier landgoed, is dat in Akkrum sprake is van een veelvoud aan eigenaren die gaan

handelen als zijnde gezamenlijk landgoedeigenaar en daarbij een deel van hun autonomie afstaan aan een collectief bestuursmodel.

Het initiële werkgebied van Akkrumer Goedland heeft betrekking op twee polders, gesitueerd tussen het dorp Akkrum en natuurgebied de Terkaplester Puollen (onderdeel van Natura 2000-Sneekermeergebied). De totale oppervlakte van beide polders is 300 hectare (zie figuur 4.5). Er wordt geanticipeerd op een doorgroei van de landgoedcoöperatie tot maximaal enkele duizenden hectares, waarbij de insteek is dat deze doorgroei op organische wijze gebeurt en nieuwe leden uit eigen beweging toetreden tot de coöperatie.

Organisatie (wie zijn de stakeholders)

Een belangrijke doelstelling voor het Akkrumer Goedland als pilot voor het coöperatieve landgoedmodel is om in de komende jaren een passende governance neer te gaan te zetten. In het coöperatief landgoedbedrijf delen eigenaren en pachters een gezamenlijk bestuur voor opgaves waar het collectief voordelen biedt: bij uitstek voor transities met meerdere eigenaars die toch vanuit één entiteit, leiding en verantwoordelijkheid spreken. Omdat het Akkrumer Goedland op dit moment nog uniek is in zijn soort, moet deze governance-vorm nu eerst 'door de tijd' en 'real life' met echte ondernemers en stakeholders worden ontwikkeld en getest.

In 2024 is de Coöperatie Akkrumer Goedland UA opgericht. De oprichtingsgroep van de nieuwe coöperatie heeft een gebiedsprogramma opgesteld waar de coöperatie de komende vijf jaren aan wil gaan werken. In dit gebiedsprogramma staan meerdere acties en programmalijnen benoemd, waarmee een concrete en significante bijdrage zal worden geleverd aan de realisatie van de doelen van het Veenweideprogramma.

Participerende boeren en ondernemers kunnen lid worden van de coöperatie. Als lid kunnen zij participeren in programma's op het gebied van landbouw, 'carbon farming', maar bijvoorbeeld ook energie en vastgoed.

De coöperatie wordt gerund door een door de leden benoemd bestuur dat de samenwerking organiseert, toeziet op de financiën en ervoor zorgt dat de revenuen ten goede komen aan alle stakeholders; inclusief betrokken natuur- en landschapsbeheerders en grondeigenaren. De verschillende Maatregelpakketten kennen projectleiders. We organiseren deze projecten in passende rechtsvormen onder uiteindelijke verantwoordelijkheid van het dagelijks bestuur van de coöperatie. Het bestuur heeft een controlerend orgaan en sparringpartner in de vorm van een raad van toezicht.

Producten en Acties voor 2025

1. Implementatie peilverhoging om bodemdaling en CO2-uitstoot tegen te gaan

Een belangrijk speerpunt voor het Akkrumer Goedland is om zo spoedig mogelijk te komen tot daadwerkelijke uitrol in de polders van vérgaande vernatting in combinatie met een passende vergoedingssystematiek. Hierbij is in de voorbije periode reeds stevige inzet geweest op drie parallelle sporen, die als het ware kunnen gaan fungeren als een soort 'drietrapsrakket'.

- **Valuta voor Veen.** In twee deelgebieden van in totaal 125 hectare wordt het peil opgezet naar gemiddeld 30cm-mv. De peilverhogingen zullen resulteren in een reductie van de CO2-uitstoot. Voor deze reductie worden 'Valuta voor Veen' certificaten verkocht op de vrijwillige koolstofmarkt.
- **GLB Samenwerkingsregeling.** Zeven landbouwbedrijven hebben in juni dit jaar onder de vlag van het Akkrumer Goedland een samenwerkingsverband gevormd en een projectvoorstel ingediend om in de periode 2025 t/m 2028 o.a. 289 hectare landbouwgrond onder een geringe drooglegging te brengen met een zomerpeil van 40, 30 of 20 cm-mv. Vijf bedrijven zijn actief binnen het huidige werkgebied van het Akkrumer Goedland en twee afkomstig uit de wijdere

regio (Broek en Langweer). De totale vermindering van de CO₂-uitstoot van het samenwerkingsverband is berekend op 3.366 ton CO₂-eq/jaar.

- Voorbereiding implementatie FPLG Maatregelpakket. De door het Rijk beschikbaar gestelde middelen voor het Maatregelpakket geven perspectief om na afloop van de GLB Samenwerkingsregeling de geringe droogleggingen structureel te maken. Akkrumer Goedland is voor 266 hectare opgenomen voor verschillende vernattingsmaatregelen met bijbehorende waterhuishoudkundige ingrepen. In het komende jaar kan gestart worden met de voorbereidingen. De verwachte CO₂-reductie van de maatregelen samen bedraagt 2413 ton CO₂-eq/jaar.

2. Real life doorontwikkeling coöperatief landgoedbedrijf

Als pilotgebied binnen het NL2120-programma zal in Akkrumer Goedland empirisch onderzoek plaatsvinden naar het coöperatieve landgoedmodel als een veelbelovende vorm van samenwerking op gebiedsniveau. Twee thema's hierbij:

- WAT gaan we doen? We hebben een breed palet aan activiteiten in beeld om de natte grond ook bij geringe tot zeer geringe drooglegging productief te maken: door toepassen van natte teelten, introduceren van waterbergingsprogramma's en ontwikkeling van vastgoed en duurzame energieproductie (alle nature-based solutions). Deze activiteiten genereren verdiensten. Binnen de coöperatie zullen verdiensten worden gedeeld met direct betrokken landeigenaren en andere directe stakeholders, zodat op de veenweide een bestendige nieuwe economie tot stand komt.
- HOE gaan we het landgoedbedrijf besturen? De keuze is gevallen op de coöperatie als rechtsvorm, omdat dit 'samenwerking' en 'verdiensten' juridisch combineert. Ook hierbij is de werkwijze empirisch en vernieuwend; de bedoeling is bijvoorbeeld dat de eigenaren van land en productiemiddelen hun eigendom behouden, maar wel ter beschikking stellen aan de coöperatie waardoor het kapitaalbeslag sterk vermindert. De coöperatie zoekt nadrukkelijk de verbinding met de Mienskip uit Akkrum en omstreken; ook als hier kosten voor gemaakt moeten worden waar geen directe inkomsten tegenover staan (bv. kleinschalige recreatieactiviteiten). Eén en ander vraagt een professioneel en uit het juiste hout gesneden bestuur. Het scherp krijgen van de eisen die aan een dergelijk bestuur worden gesteld vormt een belangrijk deel van het empirisch onderzoek en is ook interessant voor NL2120.

3. Inrichten van een klimaatrobuust watersysteem

In het FPLG Maatregelpakket Klimaat en Veenweide is o.a. voor Akkrumer Goedland geld aangevraagd voor zowel het creëren van ruimte om extra water te kunnen bergen in de polders als voor waterhuishoudkundige aanpassingen. Idealiter wordt bij deze aanpassingen 'werk met werk' gemaakt: naast waterberging bijvoorbeeld ook verbetering van de waterkwaliteit (KRW-doelen; meer natuurvriendelijk beheer van watergangen en oevers) en versterking van de biodiversiteit.

Actie:

- Planvorming voor implementatie FPLG-maatregel klimaatrobuust watersysteem.

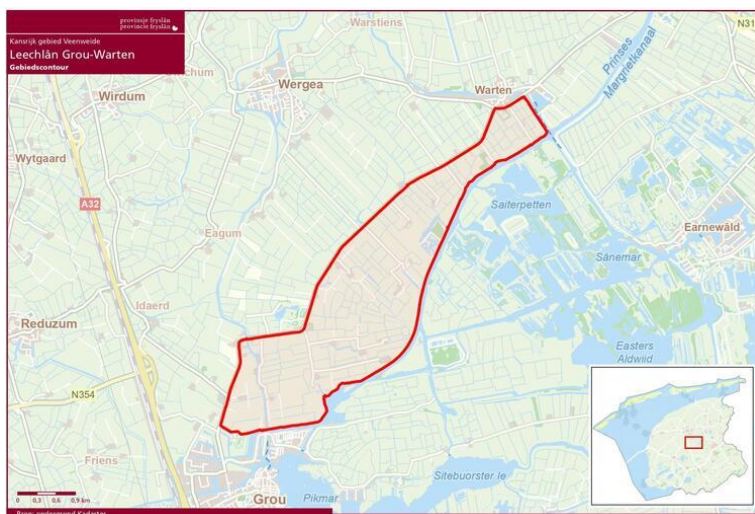
4. Pilots en praktijkmaatregelen

Doel van de pilots en praktijkmaatregelen is om het gebied te leren kennen én om te kijken naar de (mogelijke) gevolgen van maatregelen en ingrepen. Op dit moment lopen binnen het gebied de volgende **acties**, dan wel zijn we voornemens deze in de komende tijd op te starten:

- Aanleg biobased drukdrainage. Als onderdeel van de aanvraag voor de GLB Samenwerkingsregeling is subsidie aangevraagd om in een deelgebied van 11 hectare een drukdrainagesysteem aan te leggen. Mocht de subsidie worden toegekend, dan kan het systeem in 2025 worden aangelegd. Overigens is het de bedoeling een innovatief systeem aan te leggen, waarbij de reguliere plastic buizen worden vervangen door buizen van een biobased

- grondstof. Vanuit het oogpunt van voorzorgsprincipe lopen we zo niet het risico dat er op langere termijn bij degradatie van de buizen microplastics in de bodem gaan komen.
- **Greppelinfiltratie.** In het FPLG Maatregelpakket zijn investeringen voor verschillende waterinfiltratiesystemen opgenomen. Voor het Akkrumer Goedland is daarbij een post opgenomen om 100 hectare greppelinfiltratie aan te leggen. Hier kan in principe per direct mee worden gestart.
 - **Cranberryteelt.** Onder het VIPNL-programma 'Veenvoedsel' is in 2024 een pilot gestart met de teelt van cranberries langs een drietal greppels in een graslandperceel met geringe drooglegging. Deze pilot loopt in 2025 af. Bij succes zal gekeken worden naar een passend vervolg.
 - **Lisdoddeteelt.** Akkrumer Goedland gaat deelnemen aan een pilot gericht op keteninnovatie omtrent lisdoddeteelt. Daartoe zal één van de deelnemende boeren een proefperceel met lisdodde inrichten.
 - **Monitoring.** Sinds de start van het initiatief zijn er 18 digitale peilbuizen en een bodemsensor geïnstalleerd en is in het gebied een netwerk opgebouwd van bekwame onderzoekers. Monitoringsactiviteiten worden beoogd bij te dragen aan zowel het managen van het landgoedbedrijf, als aan de beleidsmakers om beleid te kunnen maken op basis van goed inzicht in het functioneren van veenweidegebieden.

4.6 Leechlân Grou-Warten

Figuur 4.6: Begrenzing Leechlân Grou-Warten

Het gebiedsproces in het Leechlân is enkele jaren geleden gestart als een proces 'van onderop', met veel ruimte voor eigen initiatief van de agrarisch ondernemers en bewoners. Dit proces raakte na enige tijd – door verschillende oorzaken – in een impasse, waarna eind 2022 zich een nieuwe initiatiefgroep vormde. De initiatiefgroep heeft in 2023 in nauwe samenwerking met het Veenweideprogramma en de gemeente Leeuwarden gewerkt aan een startdocument.

In de Veenweidevisie en het Veenweideprogramma vielen de grenzen van het Kantsrijck gebied samen met de grenzen van vier bemalingsgebieden van het Wetterskip. In grote delen van die bemalingsgebieden bestaat de bodem echter meer uit klei dan uit veen. In overleg met de initiatiefgroep zijn de grenzen aangepast en wordt de focus gelegd op een kleiner gebied van circa 700 ha, waar de affiniteit met de Veenweideopgaven het grootst is. Dit gebied ligt tussen de dorpen Grou en Warten en wordt aan de ene zijde begrensd door het Prinses Margrietkanaal en aan de andere zijde door de doorgaande weg Grou – Warten.

In totaal zijn er tien agrarisch ondernemers gevestigd in het gebied. Daarnaast zijn er verschillende agrarisch ondernemers met één of meerdere kavels op afstand in het Leechlân. De omgeving wordt getypeerd door de vele weilanden, de openheid van het landschap, de verspreide bebouwing met boerderijen en een paar kleine natuurgebiedjes en weidevogelreservaten van Staatsbosbeheer. Een groot deel van het gebied ligt nagenoeg tegen Natura 2000-gebied De Alde Feanen aan. In dit Natura 2000-gebied komen verschillende habitats en leefgebieden voor die als stikstofgevoelig zijn aangemerkt. Grou en Warten zijn bekende watersportdorpen met tal van recreatieve voorzieningen. De recreatieve betekenis van het Leechlân zelf is tot op heden beperkt. Er zijn wel verschillende plannen en ideeën voor nieuwe recreatieve ontwikkelingen, met name op het gebied van verblijfsrecreatie.

Organisatie (wie zijn de stakeholders)

De initiatiefgroep heeft de volgende visie: 'een kansrijke toekomst voor het veenweidegebied Leechlân Grou-Warten en de landbouw in het gebied, met behoud van veen en de huidige karakteristieken.' Bijzonder aan de insteek van de boeren in het Leechlân is dat zij niet beginnen met 'wat wil de buitenwereld, wat moeten we veranderen?', maar met het onderzoeken van de vragen 'wie zijn wij?' 'wat is bijzonder aan ons gebied en hoe werken wij al generaties lang als boer in dit gebied?'. Zij nemen dit als startpunt. Zo zien ze heel veel waardevolle kennis en ervaring in het gebied en hoe ze al in synergie werken met natuur, water en bodem. De boeren vrezen dat dit niet gezien wordt en dat er in de toekomst een norm gesteld wordt en maatregelen voor hen gaan gelden die niet passen bij het gebied, en bovendien: die niet bijdragen aan het behalen van de doelstellingen die wij als overheid voor ogen hebben.

De boeren van het Leechlân vroegen met hun startnotitie om erkenning voor hun visie op 'boeren op het veen'. Ze hebben daarin een aantal projectvoorstellen opgenomen waarvoor ze met de startnotitie middelen vragen. De voorgestelde projecten en onderzoeken vormen bouwstenen voor het verder uitwerken van het gebiedsproces. Het gaat dus om het opdoen van kennis over het gebied en onderzoeken op welke wijze het mogelijk is om de diverse doelstellingen te behalen voor dit specifieke gebied en voor deze specifieke boeren.

In april 2024 heeft het BOF de startnotitie van de initiatiefgroep vastgesteld en is de verkenningfase van start gegaan.

De startnotitie is opgesteld door de initiatiefgroep, bestaande uit 3 boeren, 2 bewoners en een grondeigenaar. De initiatiefgroep werkt nauw en constructief samen met afgevaardigden van de provincie Fryslân, gemeente Leeuwarden en Wetterskip Fryslân.

In 2024 is de groep boeren die actief deelnemen aan het gebiedsproces uitgebreid. Inmiddels zitten er 7 boeren aan tafel. Na vaststelling van de startnotitie kon gestart worden met concrete projecten en pilots; verschillende boeren hebben aangegeven dan juist aan te haken. Dus de verwachting is dat de groep daarmee nog groter wordt. Hierop wordt ook actief ingezet met een passende communicatiestrategie.

De initiatiefgroep werkt aan de oprichting van een stichting, met behoud van de specifieke karakteristieken van de initiatiefgroep. Na oprichting van de stichting kan de initiatiefgroep een subsidierelatie aangaan met overheden en eventueel ook andere instellingen.

Voor wat betreft de samenwerking tussen de overheden is het van belang te memoriseren dat het vanuit het Veenweideprogramma gestarte gebiedsproces parallel loopt aan een belangrijk gemeentelijk beleidsproces. Vooruitlopend op de nieuwe Omgevingswet is de gemeente Leeuwarden enkele jaren geleden een proces gestart voor het maken van één integraal Omgevingsplan voor het zuidelijke buitengebied, waarbij tientallen oude bestemmingsplannen

worden geactualiseerd en samengenomen. In de voorbij periode is zowel ambtelijk als bestuurlijk nadrukkelijk geïnvesteerd in de afstemming tussen beide processen.

Producten en Acties voor 2025

1. HAKLAM-pilot

Decennialange ervaringen van boeren in het Leechlân Grou-Warten hebben uitgewezen dat er veel kennis is om een optimale balans te vinden in het waterpeil. In 2018 is hier een studie naar gedaan. Omdat er grote verschillen zijn in de samenstelling van de bodem (ook op perceelniveau) zal dit betekenen dat binnen dit gebied op individueel niveau met wisselend waterpeil wordt gewerkt. Daar waar nodig kan worden samengewerkt.

Door met HAKLAM (Hoog Als het Kan, Lager Als het Moet; zelfstandig flexibel peilbeheer) aan de slag te gaan wordt een noemenswaardige bijdrage geleverd aan de realisatie van twee doelen uit het Veenweideprogramma, zijnde: vermindering bodemdaling en afname uitstoot van broeikasgassen. Ook is behoud van een duurzaam toekomstperspectief, een derde doelstelling uit het programma, hier nauw mee verbonden.

Positieve ervaringen in andere veenweidegebieden onderstrepen het belang om aan de slag te gaan met flexibel peilbeheer. Hoog Als het Kan, Lager Als het Moet gaat niet ten koste van het landbouwkundig gebruik in tegenstelling tot statisch peilbeheer.

Acties:

- In september 2024 is de pilot afgetrapt en hebben boeren aangegeven hoe zij HAKLAM willen toepassen op hun percelen. De rayonbeheerder van het Wetterskip en de planvormer die is aangehaakt bij dit gebiedsproces voeren vervolgens individuele gesprekken met de boeren om de plannen uit te werken.

Resultaat: Concreet uitvoeringsplan HAKLAM-pilot met als doel een goed werkbaar situatie op bedrijfsniveau, terwijl er ook stappen worden gezet in overheidsdoelstellingen. Hierbij is uiteraard de werkbaar situatie voor de grondeigenaren het uitgangspunt.

2. Project De cultuur van het Leechlân: verleden, heden en toekomst

Om naar de toekomst te kijken, projecten in gang te zetten en het gebied goed na te laten aan de volgende generatie, is het van groot belang de cultuur van het Leechlân te kennen en te begrijpen. Want zonder cultureel besef kun je succes binnen veranderingsprocessen vergeten.

Op basis van kennis van de heersende cultuur van het Leechlân willen we een breder inzicht verkrijgen van het Leechlân Grou-Warten en vanuit deze inzichten voeding geven aan de verschillende projecten binnen ons gebied. Belangrijk uitgangspunt is dat de historie, cultuur en de kracht van ons gebied een centrale plaats krijgen binnen de voorgestelde projecten om onze beschreven visie te realiseren.

Acties:

- Een projectleider of trekker aantrekken die voor dit project vanuit gedegen (onderzoeks)ervaring een gedegen traject over de cultuurhistorie kan opzetten en begeleiden.
- Een passende communicatiemethode uitwerken.

Resultaat: Het formuleren van de gebiedsidentiteit als 'puzzelstuk' voor het toekomstperspectief Leechlân.

3. Project weidevogels

Algemeen gesteld dragen natte, kruidenrijke graslanden met voldoende openheid, rust en variatie bij aan biotoopverbetering. Ons doel is een optimum te vinden in verbeteringen ten gunste van zowel het boerenbedrijf als de weidevogels. Wij verwachten dat de initiatieven waarmee het

gebied start toewerkt naar dit optimum. We willen onderzoeken welke potentie het gebied heeft voor optimaal weidevogelbeheer en welke stappen daarvoor genomen moeten worden.

Acties:

- In oktober 2024 wordt het project gestart met een thema-avond waarbij vanuit diverse thema's en met verschillende experts en de boeren wordt gesproken. Vervolgens moet vanuit deze verschillende thema's onderzocht worden welke stappen genomen moeten worden, in combinatie met de initiatieven die lopen of gaan starten, om tot een optimaal weidevogelbeheer te komen.

Resultaat: Potentiëstudie weidevogelbeheer als 'puzzelstuk' voor het toekomstperspectief Leechlân.

4. Project Landbouw heeft een duurzaam toekomstperspectief

Voor het behoud van het veenweidelandschap zijn agrarische bedrijven nodig die voor de toekomst van meerdere generaties een gezonde bedrijfsvoering kunnen realiseren. Landschapsbeheer en agrarische bedrijven moeten op elkaar zijn afgestemd. De agrarische bedrijfsvoering in het Leechlân wordt getypeerd als extensief. Dit betekent dat verhoudingsgewijs de hoeveelheid gehouden dieren laag is ten opzichte van de hoeveel gebruikte hectare land. Dit houdt in de praktijk in dat in het Leechlân in verhouding veel gebiedseigen ruwvoer wordt gevoerd en daarbij minder input van buiten het gebied wordt gehaald (met name krachtvoer). Verhoudingsgewijs vindt in het Leechlân daardoor minder emissie plaats en is de emissiedruk op het buitengebied, waaronder natuurgebieden, laag. Dit in tegenstelling tot de zichtbare trend elders van intensivering. Het is van groot belang dat wij dit waarderen en deze bestaande wijze van extensief boeren behouden en daarmee blijven passen op de natuur.

Acties:

- Kennis verkrijgen van de boeren: horen, zien en bedrijfsspecifieke kennis zichtbaar maken.
- Samenwerking opzetten en behouden tussen boeren en overheid op het gebied van duurzaam toekomstperspectief.
- In kaart brengen van de kansen en mogelijkheden op bedrijfsniveau om naar een bestendige bedrijfsvoering toe te werken en daarnaast in kaart brengen wat op systeemniveau nodig is om op integrale wijze te werken aan een waardering voor bewuste keuzes.

Resultaat: Uitgangspuntennotitie 'duurzaam toekomstperspectief landbouw in het Leechlân'.

5. Bovengronds mest uitrijden

Het project bovengronds uitrijden van mest heeft als doel te onderzoeken welke voordelen dit oplevert voor het bodemleven, de weidevogels en de biodiversiteit in relatie tot schadelijke emissies die hierbij vrijkomen. Bij bovengronds mest uitrijden is er sprake van minder mest per m² en het geeft minder bodemdruk, wat in combinatie met HAKLAM een voordeel is. Minder bodemdruk leidt tot meer gewasopbrengst.

Acties:

- Onderzoeken wat passend is bij het Leechlân. Valt hier een goede combinatie te vinden met verhoging van het waterpeil, reductie van emissies, verbeteren van bodemkwaliteit en leefgebied voor weidevogels?

Resultaat: Haalbaarheidsonderzoek (experimenteel) bovengronds mest uitrijden met advies voor vervolgstappen.

6. Project Circulair Leechlân; oogst uit De Alde Feanen

Binnen het project Circulair Leechlân werken wij toe naar een meer circulaire manier van werken, waarbij stikstofdepositie vanuit de landbouw op stikstofgevoelige habitattypen terug in de agrarische kringloop wordt gebracht bij boeren die hun bedrijf rondom De Alde Feanen op veenweide voeren. Wanneer er niet alleen naar uitstoot maar ook naar opname wordt gekeken, is

er een balans en kan het Leechlân als gebied ook neutraal worden op bijvoorbeeld het gebied van stikstof. Deze kringloopgedachte past geheel binnen de visie op circulaire landbouw/economie (stikstof, natuurbehoud, bodemleven, habitatrichtlijn en CO2).

Een deel van het 'materiaal' dat het Fryske Gea oogst uit De Alde Feanen is uitermate geschikt voor een circulaire manier van werken. Uit voorlopig onderzoek is gebleken dat er voldoende materiaal beschikbaar is.

Acties:

- Uitwerken van een plan van aanpak met betrokken (markt)partijen en tbo's, inclusief financiële en operationele afspraken met de boeren.
- Een juridische onderbouwing (laten) uitwerken van de visie op de stikstofkringloop.

Resultaat: Concreet uitvoeringsplan Circulair Leechlân.

7. Project Kruidenrijke randen

Kruidenrijke randen dragen bij aan de biodiversiteit, goede waterkwaliteit, de ecologische toestand van onder andere waterplanten en natuurbeleving.

Acties:

- Onderzoeken welke pakketten met welke spelregels interessant zijn voor het Leechlân en de boeren zouden kunnen oppakken.

Resultaat: Campagne Kruidenrijke randen in het Leechlân.

5 Waterbeheer en klimaatadaptatie

Programmalijn:

1. Waterbeheer en Klimaatadaptatie

2. Bodem en Grondgebruik
3. It Nije Buorkjen
4. Natuur en Biodiversiteit
5. Integrale gebiedsaanpak
6. Onderzoek en Monitoring
7. Leefomgeving en Funderingen

Het toekomstige waterbeheer moet eraan bijdragen dat veenoxidatie en de nadelige effecten hiervan zo veel mogelijk worden tegengegaan. Daarbij streven we naar een watersysteem dat alle functies in het veenweidegebied zo goed mogelijk blijft bedienen, én klimaatbestendig is. We gaan meer waterberging creëren zodat het verlies van berging door hogere peilen gecompenseerd wordt. Daarnaast gaan we aan de slag met klimaatadaptatie, zodat we goed zijn toegerust op toenemende weersextremen (nat en droog). In juli 2023 heeft het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân de visie *Fryslân Klimaatbestendig 2050+* vastgesteld. Deze is gebaseerd op een analyse van het (grond)watersysteem van Fryslân en de toekomstige klimaatontwikkelingen. Deze visie vraagt de komende tijd om nadere concretisering en de hierbij behorende besluitvorming.

Thema 1: Via maatwerk in peilbeheer tot gemiddeld hogere peilen

Voor het beperken van de veenoxidatie is het belangrijk dat het veen natter wordt gehouden. Uit ervaringen van de recente droge zomers hebben we gemerkt dat agrarisch ondernemers in droge perioden hogere peilen wensen. Hoofdlijn van het peilbeheer in het veenweidegebied is dat we de komende jaren via maatwerk zoveel mogelijk willen proberen te komen tot een grondwaterstand van gemiddeld 40 cm onder maaiveld in de gebieden met een veenpakket dikker dan 80 cm en een kleidek dunner dan 40 cm (ca. 27.000 ha). Maatwerk houdt o.a. in dat we gedurende het jaar de peilen flexibel aanpassen. In droge tijden willen we voorkomen dat de grondwaterstand te ver wegzakt en in natte perioden willen we voorkomen dat de grondwaterstand te hoog wordt. We hanteren daarbij het principe 'Hoog Als het Kan, Lager Als het Moet' (HAKLAM). Op dit moment vinden er in totaal op 2420 hectare HAKLAM-pilots plaats.

In droge perioden wordt er daarnaast nu ook al ervaring opgedaan met het verhogen van het waterpeil.

HAKLAM en mogelijke gevolgen voor oevers

Bij HAKLAM wordt gebruik gemaakt van flexibele slootwaterpeilen en inzicht in grondwaterpeilbuizen. Wanneer het nodig is, kunnen de slootpeilen omlaag gezet worden. De HAKLAM-projecten (fase 1) zijn in 2024 afgerond en gerapporteerd. We continueren wel het opdoen van ervaringen met flexibel peilbeheer op vrijwillige basis.

Veranderingen van het peilbeheer kunnen consequenties hebben voor de stabiliteit van de oevers. Doordat het hogere waterpeil wegvalt, brokkelen de slootkanten af. Ook kan flexibel peilbeheer een toename van de baggeraanwas tot gevolg hebben. Met genoemde HAKLAM-pilots is al veel ervaring opgedaan. Ook het komende jaar worden er pilots in andere gebieden uitgerold en worden er praktische oplossingen gezocht voor de instabiele oevers. In de **Hegewarren** doen wij in dat kader mee met onderzoek onder de noemer 'Veenweidesloot van de toekomst'.

Pilots met hogere peilen in het Friese veenweidegebied

Op dit moment lopen er al verschillende pilots met hogere waterpeilen in Fryslân. Hiermee worden grondwaterpeilen in het veen hooggehouden. Er zijn bijvoorbeeld een aantal gebieden met hogere slootwaterpeilen tijdens het broedseizoen ten behoeve van de weidevogels.

GLB Samenwerkingsregeling

Nieuw is een GLB Samenwerkingsregeling, opgesteld door het ministerie van LNV. Hierin is subsidie beschikbaar voor een geringe drooglegging (40/30/20 cm) op veengrond met grasland om de CO₂-uitstoot te verminderen. Het gaat om een vast hoger slootpeil tussen 1 april en 1 oktober. Afgelopen jaar heeft het Veenweideprogramma meegedacht bij de aanvragen voor de GLB Samenwerkingsregeling.

In Fryslân zijn er 3 samenwerkingsverbanden opgezet die een subsidieaanvraag voor peilverhoging hebben gedaan: 19 bedrijven rondom **Idzegea** (zo'n 310 ha), 7 rondom **Akkrum** (zo'n 300 ha) en 9 bedrijven uit **Aldeboarn-De Deelen**, **Hegewarren**, de **Alde Feanen** en het **Leechlân Grou-Warten** (zo'n 320 ha). Wanneer de subsidie wordt toegekend (januari 2025), gaan per 1 april 2025 op ca. 1000 ha van het Friese veenweidegebied de waterpeilen omhoog, in ieder geval tot eind 2028. Op deze manier worden er het komende jaar al concrete stappen gezet in de uitvoering van het Veenweideprogramma. Het is de bedoeling dat de deelnemers na deze 4 jaar dit peilbeheer voortzetten door gebruik te maken van de Compensatie Systematiek Veenweiden.

Waterinfiltratie

Naast peilverhoging zal waterinfiltratie een belangrijke maatregel zijn om daadwerkelijk het grondwaterpeil naar het niveau van 40 cm minus maaiveld te krijgen. Hiervoor wordt een landelijk project (VIPNL Revisit WIS) opgezet om de kennisvragen die er zijn rondom waterinfiltratiesystemen (WIS) te beantwoorden. Specifiek voor de Friese situatie werken we in de **Hegewarren** aan een proef- en demolocatie waar verschillende systemen naast elkaar worden aangelegd.

We doen greppelinfiltratie-onderzoek waarmee bestaande praktijkvragen rondom de effectiviteit en gevolgen van greppelinfiltratie meerjarig onderzocht zullen worden. Onder andere grondwaterstanden/bodemvocht/draagkracht-relaties en ontwikkeling van de grasgroei en botanische samenstelling zijn belangrijke onderzoeksaspecten.

Er loopt een pilot in Warniahuizen (60 ha), een pilot in Lytse Deelen (20 ha) en een pilot met Hogeschool van Hall Larenstein in Poppenhuizen (3 ha). Bij deze laatste pilot wordt ook onderzoek gedaan naar het zo efficiënt mogelijk omzetten van vlakgeschoven percelen naar percelen met greppels en bolle akkers. Hierbij is de doelstelling om de kwetsbaarheid in verband met peilverhoging te minimaliseren (**Aldeboarn-De Deelen**, **Akkrumer Goedland**).

Metten is weten

Met het Meetnet veenweide worden met behulp van peilbuizen (grond)waterstanden en het bodemvocht gemeten. Naast het meten van grondwaterstanden zal ook de CO₂-uitstoot worden gemeten.

Het project Boeren Metten Water krijgt een vervolg. Hierbij zijn in een aantal gebieden meetpinnen geplaatst om grondwaterstanden en bodemvocht te meten. Doel van dit project is om samen met de betrokken agrarisch ondernemers meer inzicht te krijgen in het gedrag van het grondwater.

De innovatie meetpinnen is niet geslaagd. Onder verantwoording van Programmalijn 6 Onderzoek en monitoring worden de belangrijkste meetpinnen vervangen door peilbuizen (**Idzegea**, **Groote Veenpolder**).

Rol in peilbeheer voor boeren en perceeleigenaren

Met bovengenoemde pilots in het Friese veenweidegebied kan er ervaring op worden gedaan met hogere peilen. Onderdeel van de proeven is ook om te onderzoeken welke rol agrarisch ondernemers zelf kunnen spelen bij het peilbeheer (**ADD, Idzegea, Leechlân Grou-Warten**). Ook voor Wetterskip Fryslân zelf leveren de pilots waardevolle kennis op. Zo hebben hogere waterpeilen ook consequenties voor o.a. het onderhoud en beheer van de waterlopen en assets, het plaatsen van de kunstwerken en voor de regionale en lokale keringen rondom de gebieden.

Hoogwatercircuits

Voor het beschermen van houten paalfunderingen is het belangrijk dat bij woningen met houten funderingen de grondwaterstand hoog genoeg is om de fundering nat te houden. Uit een aantal verkenningen (o.a. afgelopen jaren in de Groote Veenpolder) blijkt dat steeds meer paalfunderingen te maken kunnen krijgen met droogstand. Met andere woorden: de effectiviteit van hoogwatervoorzieningen rondom woningen wordt steeds minder. In 2023 is door het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân besloten tot een aanpak van hoogwatercircuits om hiermee het waterbeheer ten behoeve van woningen in het buitengebied te optimaliseren en te zorgen voor een robuust en kosteneffectief watersysteem. In 2025 gaan we verder met het verbeteren van hoogwatercircuits, zowel in de lopende gebiedsprocessen als daar buiten. Het Wetterskip heeft hiervoor jaarlijks € 900.000 beschikbaar, aanvullend aan de middelen vanuit Veenweide. We beoordelen het functioneren van de hoogwatercircuits systematisch om te bepalen of we maatregelen nemen voor behoud en verbetering van de voorziening of voor afwaarderen. We doen dit met de woningeigenaren en in samenwerking met het Funderingsloket (**Groote Veenpolder, ADD**).

Acties:

- Continueren van pilots met hogere peilen.
- Continueren van pilots met flexibel peilbeheer (HAKLAM).
- In de **Hegewarren**: participeren in het onderzoek 'Veenweidesloot van de toekomst'.
- Ondersteunen bij uitvoering en nieuwe aanvragen GLB Samenwerkingsregeling.
- Ondersteunen VIPNL Revisit WIS en aanleg proef- en demoveld met verschillende WIS-systemen in innovatiepolder de **Hegewarren**.
- Uitvoeren van meerjarig onderzoek naar de effectiviteit en gevolgen van greppelinfiltratie en voortzetten van pilots op dit vlak.
- Voortzetting van meetprojecten Boeren Meten Water, Meetnet veenweide. Vervangen deel eigen innovatie meetpinnen door peilbuizen (**Idzegea, Groote Veenpolder**).
- Faciliteren van initiatieven van onderop waar groepen agrarisch ondernemers willen experimenteren met flexibel peilbeheer, gericht op hogere grondwaterstanden of andere initiatieven die bijdragen aan de doelen van het Veenweideprogramma.
- Beoordelen en waar nodig/wenselijk verbeteren van hoogwatercircuits (**Groote Veenpolder, ADD**).

Thema 2: Compensatie waterberging en klimaatadaptatie

Zowel door maaiveldafval als door peilverhoging neemt de capaciteit voor waterberging af. Het watersysteem is daardoor minder goed in staat om zware buien te verwerken. Door klimaatverandering zien we daarnaast een toenemende watervraag in droge periodes, maar ook een toename van extreem natte periodes. We schatten in dat om deze veranderingen op te kunnen vangen in het veenweidegebied met een dik veenpakket, in totaal 2% extra waterberging nodig is. Maar extra waterberging (in de vorm van extra open water) is niet de enige oplossingsrichting. Ook acceptatie van een toegenomen kans op wateroverlast in sommige gebiedsdelen kan een oplossingsrichting zijn, bijvoorbeeld in combinatie met het afwaarderen van de grond. De vraag hoe invulling gegeven kan worden aan klimaatadaptatie is onderdeel van de gebiedsprocessen.

Extra waterberging kan worden gerealiseerd door verbreding van sloten, het graven van nieuwe sloten of met de aanleg van waterbergingsgebieden. Een combinatie ligt voor de hand met de aanleg van meer sloten die nodig zijn om een grondwaterstand van 40 cm te realiseren.

Acties:

- In beeld brengen van de gevolgen van peilverhoging en klimaatverandering voor de waterhuishouding ten behoeve van de gebiedsplannen voor **ADD en Idzegea**.

Thema 3: Veenweide en het grondwatersysteem

Uit de Grondwaterstudie blijkt dat het veenweidegebied een belangrijke functie heeft in het Friese grondwatersysteem. Het gebied ligt lager dan het oostelijk gelegen zandgebied en het noordwestelijk gelegen zeekeleigebied. Daardoor stroomt diep grondwater naar het veenweidegebied; jaarlijks ca. 73 mln. m³ grondwater (kwel). Als de veenlaag verdwijnt, ondervindt het diepe grondwater minder weerstand om naar boven te stromen. Bij de huidige veenoxidatie en een gematigd klimaatscenario zal in 2085 de toestroom van grondwater met 50% toenemen, waardoor verdroging van de zandgronden in Fryslân toeneemt.

Doorontwikkeling methodiek voor het berekenen van grondwaterstanden

De huidige methode voor het berekenen van de grondwaterstanden is analytisch van karakter. Dat is altijd een bewuste keuze geweest, enerzijds om het uitlegbaar en transparant te houden (en ook vanwege het gebruiksgemak daarvan), anderzijds omdat het aan goede meetgegevens ontbrak om meer geavanceerde methodieken/modellen te kalibreren of te valideren.

Inmiddels zijn we (sinds die keuze) een aantal jaren verder en zijn er ondertussen veel meer (representatieve) meetgegevens beschikbaar, die de relaties tussen bodem, grond- en oppervlaktewater beter inzichtelijk hebben gemaakt. Ook schrijdt de techniek voort en hebben modellen ondertussen veel meer rekenkracht en -snelheid dan eerder. Geavanceerde modellen met meerdere dimensies (2D, 3D) kunnen bovendien beter invulling geven aan de grote ruimtelijke variantie binnen de Friese veenweiden. Gezien deze ontwikkelingen is nu het moment gekomen te verkennen wat de beste rekenmethode voor de komende jaren zal zijn (bijvoorbeeld in het kader van de Compensatie Systematiek Veenweiden (CSV), als input voor de WaterWijzer Landbouw) en (indien gewenst) deze methode door te ontwikkelen. Dit om te komen tot een verbetering ten opzichte van de huidige methodiek (alles overwegend), waarin de meest recente inzichten en meetgegevens zijn verwerkt.

Acties:

- Verkennen van de beste methode voor het berekenen van grondwaterstanden voor de komende jaren, inclusief doorontwikkelingsmogelijkheden.
- Uitvoeren van verkenningen binnen **ADD** naar de consequenties van peilverhogingen voor wegen, bomen in bermen, vuilstorten, gas-, riool-persleidingen en waterleidingen en mestkelders.

6 Bodem en grondgebruik

Programmalijn:

1. Waterbeheer en Klimaatadaptatie
- 2. Bodem en Grondgebruik**
3. It Nije Buorkjen
4. Natuur en Biodiversiteit
5. Integrale gebiedsaanpak
6. Onderzoek en Monitoring
7. Leefomgeving en Funderingen

Bodem en beheer vormen een belangrijke sleutel voor het toekomstperspectief van de melkveehouderij, maar bieden ook kansen voor het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen. We onderzoeken en stimuleren maatregelen die veenafbraak verminderen én we werken aan maatregelen voor verbetering van de vruchtbaarheid en draagkracht van de bodem. In 2021 zijn we gestart met de Proeftuin Bodem in samenwerking met o.a. de initiatiefgroep van de agrarisch ondernemers uit de Groote Veenpolder. Hier voeren we meerdere onderzoeken uit.

Thema 1: Veenoxidatie afremmen door bodemmaatregelen

Klei in veen - proef: De proef met klei in veen in Delfstrahuizen is één van de twee landelijke 'meetsites' voor VIPNL en het NOBV. Op deze locatie onderzoeken we de effecten van klei op bodemprocessen en de impact ervan op het vasthouden van koolstof en de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. In de Proeftuin Bodem in de Groote Veenpolder hebben we een demoveld aangelegd, waar voornamelijk de technische en landbouwkundige effecten gemeten worden. Het concept van een meet- en demonstratiesite vormt een integraal onderdeel van de VIPNL-aanpak.

Klei in veen – pilot: Alhoewel de proef nog loopt zijn de eerste resultaten hoopvol. De Friese proeflocatie in Delfstrahuizen (Holtrop/Boon) en de Proeftuin Bodem leren ons dat de selectie van de juiste klei, logistiek, opslag en verspreiden op het veld ook een proces is van kennisontwikkeling, opbouwen netwerken, ervaring opdoen en methoden van kleiverspreiding testen. Agrariërs in de gebieden ADD, Idzegea en Groote Veenpolder willen dit leerproces graag oppakken. Met hen starten we een pilot om opschaling van proef naar praktijkschaal te beproeven.

Overlagen: Het overlagen van veengronden met zand, zavel of kleigrond is in het verleden al wel veelvuldiger gebeurd, vaak om de bodemkwaliteit te verbeteren of om het perceel te verhogen en daarmee de drooglegging en draagkracht te verbeteren. Zo ook in de Groote Veenpolder, waar de aanvoer van overtollige goedkope grond uit de Noordoostpolder wordt gebruikt. Met VIPNL onderzoeken we (o.a. met de provincie Overijssel) effecten van het overlagen als methode om de veenafbraak te beperken. Dit onderzoek loopt tot en met 2026.

Profielkeren: Bij profielkeren brengen we veengrond naar de diepte en de onderliggende zandlaag naar boven en onderzoeken we het beperken van bodemdaling en veenoxidatie. Verkennend onderzoek door WENR (rapport 31034, 2021) wijst uit dat dit een effectieve maatregel kan zijn, maar mogelijk ook (negatieve) effecten kan hebben op andere beleidsdoelstellingen. Daarom doen we praktijkonderzoek. In het najaar van 2023 is het proef- en demonstratieveld aangelegd. Dit onderzoek loopt tot en met 2026.

Optimum bodemleven: We onderzoeken wat het effect van bodemmaatregelen is op het microbieel bodemleven. Onderzoek naar microbieel leven in veenbodems (NOBV, 2021), onthult het concept van 'snelle snackers' en 'trage veeneters'. Om meer inzicht te krijgen in deze processen gaan we in bestaande bodemproeven (Aldeboarn-De Deelen en Koufurderrige) met referenties een nieuwe testmethode inzetten. Om de interpretatie van uitkomsten goed te kunnen duiden is er inmiddels ook een speciale klankbordgroep met o.a. wetenschappers op dit gebied ingesteld.

Indicatief CO2 meten: Alle bodemmaatregelen die beproefd worden hebben uiteindelijk het doel om afbraak van veen tegen te gaan en daarmee broeikasgasemissies te voorkomen. Uiteindelijk willen we dat deze maatregelen gemeten worden door het NOBV. Om zicht te krijgen op effecten doen we indicatieve CO2-metingen van proefpercelen en vergelijken we met referentiepercelen. Bekostiging vindt plaats uit programmalijn 6: Onderzoek en monitoring.

Acties:

- Begeleiden proeven VIPNL, excursies organiseren en resultaten delen. Tevens starten met indicatieve CO2-metingen (2024-2025) op 'oude' velden en de nieuw aangelegde.
- Klei in veen op praktijkschaal beproeven met boeren uit Kansrijke en Ontwikkelgebieden
- Voortzetten van lopende projecten.

Thema 2: Bodemvruchtbaarheid/Bodem in balans

Duurzaam bodembeheer: Met het verbeteren van de bodemconditie werken we aan bodemvruchtbaarheid, waterbergend vermogen en het voorkomen van scheurvorming in de toplaag. Bijvangst is het verminderen van meststoffenuitspoeling en -afspoeling, terwijl we tegelijkertijd de biodiversiteit boven- en ondergronds versterken. Projecten 'Duurzaam bodembeheer in Aldeboarn-De Deelen' en 'Bodem in balans' zijn in 2024 afgesloten. In 2025 zullen we de resultaten - als daar aanleiding toe is - vertalen naar de zogenaamde 'gereedheidskist' voor de uitvoering van het Veenweideprogramma.

Verbeteren vochttoestand en het bewerken van mest: Met het Louis Bolk Instituut (LBI) en een groep van zes agrariërs onderzoeken we maatregelen voor het verbeteren van de capillaire werking van de bodem, het vasthouden/bufferen van vocht en het voorkomen van hydrofobie (waterafstotendheid). Diverse mestsoorten en mestbewerking beproeven we voor verbetering van de toplaag.

Acties:

- Voortzetten van lopende projecten.
- Voortzetten van verbeteren vochttoestand en het bewerken van mest

Thema 3: Draagkracht en gewas

Demo draagkracht: Draagkracht van veenbodem bepaalt mede de mate van schade die kan optreden bij vernatting. Klei in de toplaag, maar ook type vegetatie, beworteling, bodemleven, mate van beweiding, etc. zijn van invloed. Uit een studie van de Stichting Weidegang blijkt dat weiden een essentiële rol speelt bij het behouden en verbeteren van de draagkracht. Op het innovatiebedrijf in de Hegewarren leggen we een demonstratieveld aan om de effecten zichtbaar te maken.

Weide en Water: Dit onderzoek met o.a. Veenweiden Innovatiecentrum (VIC), Wageningen University & Research (WUR) en Louis Bolk Instituut gaat de effecten van peilverhoging op draagkracht, gewasopbrengst en kwaliteit meten. Hierdoor kunnen we schadeberekeningen beter

afstemmen op de specifieke eigenschappen van elke grondsoort en tegelijkertijd 'tools' ontwikkelen om schade te voorkomen. Dit is een onderzoek van VIPNL, waar wij inhoudelijk bijdragen, maar niet financieel. Dit onderdeel stond ook in het werkplan 2024, maar wordt vanwege vertraging in de financiering pas opgestart in 2025.

De Welle: We onderzoeken ook de effecten van vernatting op de draagkracht van de bodem en de vegetatieontwikkeling in Proeftuin De Welle, gelegen nabij Woudsend. Hier werken boeren, een loonwerker en graszaadteler Barenbrug al een aantal jaren aan dit vraagstuk. Deze aanpak zetten we voort tot en met 2026, waarbij we ook de resultaten van de afgelopen jaren breed zullen uitdragen.

Acties:

- Aanleggen demonstratieveld Hegewarren om de effecten van beweiding op draagkracht in kaart te brengen.
- Voortzetten lopende projecten.
- Inhoudelijk bijdragen aan het VIPNL-onderzoek 'Weide en Water'.

Thema 4: Maisteelt, chemie en biodiversiteit

Praktijknetwerk: De afgelopen jaren heeft het Veenweideprogramma geïnvesteerd in het opzetten van een Praktijknetwerk Duurzame Snijmaisteelt Veenweide. Dit praktijknetwerk is een enthousiaste groep van boeren en loonwerkers die mais telen zonder diepe grondbewerkingen en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen minimaliseren en biodiversiteit versterken. Zij testen verschillende machines, mengteelten en combigewassen. Jaarlijks legt het praktijknetwerk verspreid over het veenweidegebied verschillende demonstratievelden aan en deelt de resultaten via excursies en bijeenkomsten. Het praktijknetwerk staat en we hebben besloten dit niet verder financieel te steunen; betrokkenheid vanuit het programma en het uitdragen van resultaten blijven we bieden c.q. doen.

Stimuleren biodiversiteit: In samenwerking met de Bond Friese VogelWachten (BFVW), LTO en melkveehouders is onderzocht wat de mogelijkheden zijn voor het versterken van biodiversiteit en broedsucces bij maisteelt. Het aanleggen van kruidenstroken op maispercelen had een dusdanig positief effect op de overlevingskansen van de weidepullen, dat BFVW samen met de agrarische collectieven wil toewerken naar een pakket vanuit het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) gekoppeld aan maisteelt. Dit initiatief was ook opgenomen in het werkplan 2024, maar is door partijen nog niet opgepakt. We ondersteunen dit financieel, niet inhoudelijk.

Acties:

- Stimuleren teelt van nieuwe energie- en eiwitgewassen passend bij de Veenweideopgaven.
- Stimuleren van duurzame maisteelt voor minimale grondbewerking en een gewasbeschermingsmiddelenvrije maisteelt.
- Ontwikkelen van ANLb-pakket voor kruidenranden bij maisteelt.

7 It Nije Buorkjen

Programmalijn:

1. Waterbeheer en Klimaatadaptatie
2. Bodem en Grondgebruik
- 3. It Nije Buorkjen**
4. Natuur en Biodiversiteit
5. Integrale gebiedsaanpak
6. Onderzoek en Monitoring
7. Leefomgeving en Funderingen

We zetten met deze programmalijn in op een landbouw die past bij de gewijzigde omstandigheden als gevolg van o.a. peilverhoging in het gebied, en tegelijk een duurzaam toekomstperspectief houdt voor de agrarische bedrijven in het veenweidegebied.

Thema 1: Verdien capaciteit landbouw behouden en verbreden

Compensatie Systematiek Veenweiden (CSV): In juni 2024 hebben het college van GS en het dagelijks bestuur van het Wetterskip ingestemd met de CSV. De CSV ligt nu voor aan de Europese Commissie voor de staatssteuntoets. Ondertussen testen de westelijke veenweideprovincies de inzet van de Friese CSV in hun gebied. Dit leidt tot enthousiaste reacties, maar ook nieuwe kennis en inzichten voor de Friese aanpak. Totdat er goedkeuring ligt van de Commissie benutten we de tijd voor het verbeteren van de CSV en het goed inregelen van beheer van de CSV. Daarnaast zal het onderdeel 'concept peilbeleid' als onderdeel van de CSV uitgewerkt moeten worden en voorgelegd worden aan het bestuur van het Wetterskip. Om reden van doorontwikkeling en verbetering blijft de werkgroep die de CSV heeft ontwikkeld actief. Capaciteit en kosten nemen we onder It Nije Buorkjen in het werkplan op. We verwachten dat de CSV vanaf de zomer van 2025 daadwerkelijk inzetbaar is.

Voorlichting, advies en transitie: Er is meer nodig dan alleen een CSV. Een blijvend duurzaam toekomstperspectief vraagt om een strategie. In 2024 hebben we met 8 melkveehouders en de WUR van 3 bedrijfssystemen het toekomstperspectief verkend. Deze kennis kunnen we actief uitdragen, naast kennis over de CSV. We willen ook de Landbouwadvisepool inschakelen en adviseurs voorzien van kennis zodat zij hun rol aan de keukentafel bij vraagstukken rond peilverhoging goed kunnen invullen.

In het eindadvies van de onafhankelijke adviescommissie voor de CSV wordt aandacht gevraagd voor het transitieproces: *'De commissie adviseert te zorgen voor actieve input op het transitieproces van de ondernemer zelf en anderzijds aanvullende transitie regelingen voor eenmalige kosten/investeringen van de transitie naast toepassing van de CSV'*. In 2025 zullen we de mogelijkheden uitwerken van aanvullende transitie regelingen.

Monitoring gevolgen peilverhoging: Om de inkomensschade (onderdeel CSV) te berekenen zijn data over gewasopbrengst, kwaliteit en draagkracht van belang. Beschikbare data zijn verouderd en veelal afkomstig van andere typen veengronden dan de Friese. Daarom voeren we een monitoringsprogramma uit in Aldeboarn-De Deelen, Idzegea en Proeftuin De Welle. Daarnaast monitoren we de ontwikkeling van leverbot en salmonella (zie programmalijn 9 Onderzoek en monitoring) en maken we deel uit van een landelijk PPS 'Wijs met wormen' ter

bevordering van het handelingsperspectief bij preventie en bestrijding, met een zo laag mogelijke belasting van het ecosysteem en ter bevordering van dierenwelzijn.

VIPNL CO2-verwaarding: Er is in ons land een vrijwillige markt van verkoop van besparingen op koolstof (CO2). Hierbij gaat het om het ontwikkelen van methodieken voor het verwaarden van CO2-eq-besparing die via certificaten op de CO2-markt verkocht kunnen worden. Het meest bekende voorbeeld is Valuta voor Veen. Inmiddels is er een VIPNL-project dat tot doel heeft dat er meer concepten op de markt komen ter ondersteuning van de landbouw in het veenweidegebied. Omdat dit vraagstukken zijn die gelden voor alle veenweideregio's in Nederland, werken regionale overheden, LVVN, landbouwpartijen, ketenpartners en maatschappelijke organisaties samen in het ontwikkelen van markt-, overheids- en private instrumenten. Deze samenwerking komt voort uit de Klimaattafel Veenweide.

GLB Samenwerkingsregeling voor peilverhoging (en extensivering)

Vanuit Fryslân hebben vier samenwerkingsverbanden van boeren, verdeeld over de gebieden Idzegea, ADD, Hegewarren, Leechlân Grou-Warten en Alde Feanen samen 1610 hectare veenweidegrond aangemeld voor vernatting en extensivering. Begin 2025 weten ze of de aangevraagde GLB-subsidie wordt toegekend. Bij toekenning van de aangevraagde subsidies zijn de veenvernattingsmaatregelen samen goed voor een reductie van 6400 ton CO2-uitstoot per jaar. In 2024 hebben we het doen van aanvragen ondersteund met adviseurs vanuit het Veenweideprogramma en we zullen die succesvolle aanpak bij de nieuwe openstelling in 2025⁵ herhalen.

GLB-praktijkbedrijven: Voor veel agrarisch ondernemers is zien ook geloven. Daarom willen we een aantal bedrijven die deelnemen aan de GLB Samenwerkingsregeling voor peilverhoging actief volgen met monitoring, begeleiden met advies en actief ondersteunen bij uitdagingen die op hun pad komen na peilverhoging. Andere deelnemers rond deze bedrijven betrekken we daarbij. Het boeren onder natte condities heeft gevolgen voor tal van parameters waarbij de melkveehouderij dient te scoren op allerlei milieucondities, bijvoorbeeld om te kunnen voldoen aan het concept van 'PlanetProof'. Deze parameters komen samen in de KringloopWijzer. Het monitoren van KringloopWijzers nemen we mee om de effecten van vernatting op alle milieucondities te volgen en hierover in gesprek te gaan met betrokken partijen.

NL2120 - Innovatiebedrijven Hegewarren: In 2024 is er gestart met het inrichten van twee innovatiebedrijven in de Hegewarren, een voor de natuurinclusieve melkveehouderij en een voor natte/alternatieve teelten, het zogenaamde waterbedrijf. De inrichting en het beheer van deze bedrijven is mogelijk door deelname aan het Consortium NL2120 en financiële middelen die aangetrokken zijn vanuit het Groeifonds. De inrichting en de onderzoeksplannen en innovaties worden vanuit het Veenweideprogramma - samen met onderzoekspartijen - opgezet, het beheer (exploitatie) van de bedrijven wordt verzorgd door de stichting Veen Innovatie Polder Hegewarren (VIP-Hegewarren). Voor het waterbedrijf richten we ons op natte teelten, maar ook het drogen van deze teelten en het verwerken tot kansrijke eindproducten voor het biobased bouwen. Dit doen we samen met (keten)partners zoals het Biosintrum, Bouwbedrijf Dijkstra Draisma en conceptontwikkelaars zoals Tjeerd Veenhoven. Met EIP-middelen willen zij in 2025 een zogenaamde droog- en productiestraat inrichten voor het testen en demonstreren.

NL2120 - Landgoedcoöperatie Akkrumer Goedland: Het toekomstperspectief van de landbouw in het veenweidegebied is mede afhankelijk van verdienmodellen die georganiseerd kunnen worden door het collectief van agrarisch ondernemers en grondeigenaren. Voorbeelden hiervan zijn onder meer zonne- en windenergie en het inzetten van Rood voor rood-regelingen voor het herbestemmen en ten gelde maken van leegstaande bedrijfsgebouwen. Bij programmalijn

⁵ Openstelling in 2025 is op dit moment nog onzeker; mogelijk wordt deze doorgeschoven naar 2026

5 Integrale gebiedsaanpak gaan wij verder in op het verkennen van nieuwe economische dragers – onder andere bij Aldeboarn-De Deelen en Akkrumer Goedland. Vanuit It Nije Buorkjen ondersteunen we de landgoedcoöperatie Akkrumer Goedland met hun deelname aan bovengenoemd Consortium NL2120. Daarnaast brengen we kennis in vanuit de aanpak in de Hegewarren.

Landbouwadviespool: De agrarisch ondernemers waar peilverhoging aanstaande is helpen we via de zogeheten Landbouwadviespool. Hierbij ligt een nadruk op de strategische en bedrijfseconomische begeleiding, waarvoor genoemde uitwerking van bedrijfsstrategieën wordt gebruikt.

Acties:

- Voorlichting en advies geven over bedrijfseconomisch perspectief na peilverhoging.
- Inzetten op goedkeuring en verbetering en uitrol CSV in de ontwikkelgebieden
- Uitrollen GLB Samenwerkingsregeling voor peilverhoging, begeleiden nieuwe aanvragen.
- Opstarten GLB-praktijkbedrijven.

Thema 2: Landbouw en water

De technische uitwerking van het vernatten van veenbodems valt onder programmalijn 1 Waterbeheer en Klimaatadaptatie.

Onder dit thema richten we ons op de ontwikkeling van een vegetatie en zode die zich duurzaam in stand kan houden bij nattere condities. We stimuleren initiatieven die werken aan een ontwikkeling van de vegetatie onder natte condities en geschikt blijvend voor melkproductie.

In de Brekkenpolder starten we met een nieuw concept van bevoeien van veenbodems. Hier wordt een praktijklocatie ingericht met een bevoeiingsmethode aangedreven op zonne-energie en gericht op regelmatige, maar minimale bevoeiing om de veenbodem nat te houden. We meten allerlei landbouwkundige effecten en de emissie van broeikasgassen.

Acties:

- Stimuleren van initiatieven die werken aan een passende ontwikkeling van de vegetatie onder natte condities en geschikt blijvend voor melkproductie.
- Opstarten bevoeiingsproef Brekkenpolder.

Thema 3: Kringlooplandbouw

Met de transitie van de landbouw in het veenweidegebied willen we inzetten op het verder stimuleren van kringlooplandbouw. We gaan deze ambitie verwerken in het innovatiebedrijf voor natuurinclusieve melkveehouderij in de Hegewarren. Overigens dragen we met deze ambitie ook bij aan het programma Natuurinclusieve Landbouw (NIL).

Bij kringlooplandbouw hoort ook de vraag hoe landbouwgrond het best kan worden ingezet, voor food of voor feed. Voor veenweide is dat vooralsnog feed voor graasdieren, maar de omzetting van feed naar food gaat gepaard met emissies die we moeten reduceren om ook de andere opgaven in te vullen. Het innovatieve bedrijf Grassa heeft een veelbelovende innovatie ontwikkeld waarin gras wordt ontsloten via persen en verhitten, waardoor suikers, eiwit en mineralen gewonnen worden voor food en feed. In 2025 wil het bedrijf opschalen van proeflocatie naar vier praktijklocaties, om de opschaling naar praktijk te beproeven en te demonstreren. Omdat dit concept een bijdrage kan leveren in het verdienmodel van melkveehouders en kosten kan besparen voor ruwvoerwinning, zetten we in op het realiseren van één praktijklocatie in Idzegea of ADD.

Acties:

- Uitwerken kringlooplandbouw meenemen bij ontwikkeling innovatiebedrijf Hegewarren.
- Inzetten op het realiseren van een praktijklocatie in ontwikkelgebieden Idzegea of ADD.

8 Natuur, biodiversiteit, landschap en archeologie

Programmalijn:

1. Waterbeheer en Klimaatadaptatie
2. Bodem en Grondgebruik
3. It Nije Buorkjen
- 4. Natuur en Biodiversiteit**
5. Integrale gebiedsaanpak
6. Onderzoek en Monitoring
7. Leefomgeving en Funderingen

Bij natuur draait het vooral om het herstellen van de biodiversiteit (soortenrijkdom). In vrijwel alle natuurbeleidsprogramma's wordt biodiversiteit als een van de belangrijkste componenten beschouwd. Met biodiversiteit worden alle verschillende levensvormen op aarde bedoeld, inclusief hun onderlinge relaties en de samenhang met hun leefomgeving. Natuur en biodiversiteit zijn de thermometer van onze leefomgeving. Biodiversiteit vergt structureel aandacht.

De biodiversiteit in het veenweidegebied is afgenomen, zowel binnen de natuurgebieden als in het agrarisch gebied. Uit natuurdoelanalyses (NDA's) blijkt dat natuurgebieden verdrogen door wegzijging van water naar omliggende laaggelegen polders. Deze verdroging neemt toe door bodemdaling in omliggende landbouwgebieden. Te veel stikstof leidt in natuurgebieden tot afname van soorten; vier van de acht Natura 2000-gebieden hebben specifiek stikstofgevoelige natuurtypen. Door onder meer soortenarme vegetatie en lage grondwaterstanden, in combinatie met predatie, overleven steeds minder weidevogels.

Het verminderen van verdroging van natuurgebieden en de versterking van biodiversiteit past binnen het Veenweideprogramma 2021-2030 en sluit aan op het gedachtengoed 'rekening houden met water en bodem'. Daarnaast sluit de programmalijn aan op verschillende wettelijke kaders zoals de Wet stikstofreductie en natuurverbetering, Vogel Habitat Richtlijn, evenals de Kaderrichtlijn Water.

Vanuit deze programmalijn dragen we bij aan de Friese natuur en biodiversiteit en sluiten we onder andere aan op de volgende aan biodiversiteit gerelateerde onderwerpen:

- Natura 2000-beheerplannen;
- Het Friese Natuurnetwerk;
- De groenblauwe dooradering;
- De Friese bomen- en bossenstrategie;
- Het agrarisch natuurbeheer;
- Het Herstelprogramma Biodiversiteit Fryslân;
- Extra weidevogelgebieden, volgens het Aanvalsplan Grutto (Idzegea e.o., Aldeboarn-De Deelen);
- Basiskwaliteit natuur.

Thema 1: Natuur en biodiversiteit

Groene beleidsdoelen in gebiedsprocessen

Door de gebieden gericht te adviseren over koppelkansen van de doelen van bovenstaand beleid, willen we natuur en biodiversiteit op het juiste moment een goede plek geven in de gebiedsontwikkelingsprocessen. We sluiten aan op de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden, omdat daar de sectorale opgaven pas echt samenkomen op inrichtings- en maatregelniveau en bijvoorbeeld bij het maken van pachtafspraken (natuurinclusief). De 'groene inbreng' in de gebiedsontwikkelingsprocessen ondersteunen we door jaarlijks enkele kennisbijeenkomsten te organiseren voor de vertegenwoordigers van de groene partners in afstemming met de gebiedsprojectleiders.

Een adviseur veenweide, o.a. gericht op natuur zorgt daarnaast samen met de natuurvertegenwoordigers van de gebiedscommissies en gebiedsprojectleiders voor de borging van groene onderwerpen in planvorming, beeldvorming, ontwikkeling en uitvoering van plannen in de gebiedsprocessen. Bestaande tools voor o.a. landschap, overgangszones en kruidenrijk grasland worden op die manier betrokken bij de gebiedsprocessen. Zo biedt Toolkit Landschap handvatten voor uitvoering van inrichtingsmaatregelen in de Friese veenweidelandschappen met oog voor landschap en cultuurhistorie. Bij het opstellen, beoordelen en uitvoeren van gebiedsgerichte maatregelen in de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden wordt een beroep gedaan op provinciale landschapskundigen.

We zullen in 2025 nauw betrokken zijn bij het oprichten van het Kenniscentrum Veenweide om gezamenlijk kennis te delen met boeren en andere initiatiefnemers in het veenweidegebied. Daarnaast zullen we onderzoeken wat er nodig is om handvatten en een netwerk te bieden aan boeren en andere initiatiefnemers buiten de bestaande Kansrijke en Ontwikkelgebieden die een bijdrage willen leveren aan de opgaven in het Friese veenweidegebied. Deze programmalijn is betrokken bij de ontwikkeling van een loketfunctie om dergelijke initiatiefnemers, bijvoorbeeld voor CO2-verwaarding, te kunnen helpen met hun vragen en plannen.

Herstel en versterken van biodiversiteit en natuurgebieden

De Europese biodiversiteitsstrategie en de sinds zomer 2024 geldende Natuurherstelwet vragen meer aandacht voor biodiversiteit in de veenweidegebieden. Gebieden rondom droogtegevoelige natuurgebieden zijn belangrijk voor het versterken van natuur en biodiversiteit. Ze kunnen verschillende doelen dienen en verschillende voordelen opleveren zoals droogte buffering van natuur, behoud van biodiversiteit en waterkwaliteit. We zien kruiden- en faunarijke vegetatie als kans om de biodiversiteit in het landelijk gebied te versterken, met name in gebieden waar het waterpeil omhooggaat.

We realiseren ons dat er nog veel vragen zijn rondom succesvolle implementatie van kruidenrijkdom bij hoger waterpeil. In 2024 zijn we daarom aan de slag gegaan met het zorgvuldig plannen van de inrichting van een praktijkpilot kruiden- en faunarijk grasland in de Hegewarren, waarvan de uitvoering vanwege het seizoen in 2025 van start zal gaan. Deze pilot sluit aan op andere onderzoeksprojecten die plaatsvinden bij het veen-innovatiebedrijf Hegewarren in het kader van NL2120. In de praktijkpilot willen we o.a. onderzoeken welke uitmijnmethodes bij verschillende waterpeilen en infiltratiemethoden het meest effectief zullen zijn om ongewenste effecten zoals pitrusdominantie te voorkomen. Het is hierbij van belang de impact op o.a. waterkwaliteit en biodiversiteit goed te monitoren en een goede nulmeting uit te voeren (onderzoek van Oosterveld, 2022).

Omdat we goede kansen zien voor de implementatie van kruidenrijke slootranden, gaan we ook aan de slag met een praktijkpilot kruidenrijke slootranden/-stroken. Met deze pilots sluiten we aan op initiatieven die elders plaatsvinden, zoals de plannen rondom dubbeldoelgronden in Aldeboarn-

De Deelen en een pilot rondom kruidenrijkdom in Idzegea. Om aan de slag te gaan met kruidenrijk grasland of kruidenrijke slootranden is zowel inrichtingsbudget als beheergeld nodig. Vanuit de praktijk is bekend dat er soms te weinig aandacht is voor financiële ondersteuning voor langdurig beheer. Daarom willen we onderzoeken wat de mogelijkheden zijn om vanuit de provincie betere financiële borging te geven voor structurelere financiering en beter sluitende verdienmodellen.

Acties:

- Ontwikkel- en Kansrijke gebieden gericht adviseren over koppelkansen, bv.:
 - Natuur- en biodiversiteitsdoelen in plan van aanpak (alle gebieden);
 - Aanvalsplan Grutto in gebieden (Aldeboarn-De Deelen/Idzegea);
 - Een loket m.b.t. CO2-verwaarding in samenwerking met FMF, Kenniscentrum Veenweide;
 - Natuurinclusieve vormen van energieopwekking (alle gebieden).
- Borging van groene onderwerpen in planvorming, beeldvorming, ontwikkeling, uitvoering en beheer van veenweidegebieden, onder andere door gebiedsvertegenwoordigers natuur te ondersteunen in hun werkzaamheden.
- Borging toepassing van bestaande tools en handreikingen, zoals die voor landschap, overgangszones en kruidenrijk grasland.
- Verkennen van mogelijke aanpak Basiskwaliteit Natuur in de gebiedsprocessen.
- Kennisbijeenkomsten organiseren voor de vertegenwoordigers van de groene partners.
- Kennisbijeenkomsten organiseren in samenwerking met Kenniscentrum Veenweide (in de Hegewarren) over kruidenrijk grasland en/of kruidenrijke slootranden.
- Aanleggen praktijkpilot kruidenrijk grasland op hoog peil met waterkwaliteit- en biodiversiteitsmonitoring (veen-innovatiebedrijf Hegewarren).
- Nulmeting vegetatieontwikkeling en biodiversiteit in combinatie met waterinfiltratie innovatie (Hegewarren)
- Uitvoeren praktijkpilot biodiversiteit en kruidenrijke slootranden/stroken). Mogelijk in samenwerking met de infiltratieproef die in de Hegewarren in voorbereiding is.

Thema 2: Landschap en klimaat

Landschapsecologische Systeemanalyse (LESA)

Bij het uitwerken van gebiedsplannen en -visies is kennis van de werking van het systeem in fysisch-geografisch, hydrologisch en landschappelijk opzicht van belang. Een Landschapsecologische Systeemanalyse (LESA) kan deze kennis op een integrale wijze samenbrengen. Het maakt inzichtelijk welke maatregelen passen binnen het landschaps-en ecologische systeem en welke bijdragen aan herstel. Centraal in een LESA staat het landschaps-en systeemgericht denken.

In delen van de veenweidegebieden zijn in het verleden analyses uitgevoerd van de biotische en abiotische factoren en zijn ook de eerste gebiedsspecifieke LESA's opgesteld. Een LESA op hoofdlijnen voor ADD is afgerond en in de Hegewarren is in 2024 een LESA opgeleverd. In Idzegea is sinds 2024 een LESA in uitvoering. Deze gebiedsspecifieke analyses zijn gedetailleerd en specifiek voor het betreffende gebiedsproces en dekken niet het gehele oppervlak van de Friese veenweidegebieden. De uitvraag voor een generieke veenweide LESA (ook wel LESA *Light*) voor het volledige veenweidegebied is eind 2024 aanbesteed, met de verwachting dat het resultaat in 2025 beschikbaar zal zijn. Deze generieke LESA zal bestaande kennis bij elkaar brengen en zo inzicht geven in hoe verschillende maatregelen bijdragen aan de verschillende opgaven in de Friese veenweidegebieden. Daarnaast zal inzichtelijk worden welke maatregelen in verschillende gebieden logisch inzetbaar zijn en daarmee ook een handreiking bieden aan gebieden, ook die momenteel niet als Ontwikkel- of Kansrijk gebied zijn aangemerkt.

Waar dit nog niet is gebeurd, worden na de generieke veenweide LESA voor het gehele Friese veenweidegebied gebiedsspecifieke LESA's uitgevoerd per Ontwikkel- of Kansrijk gebied. Deze

zullen de benodigde gegevens leveren voor de te nemen maatregelen in het kader van de gebiedsontwikkeling.

CO2-vastlegging

De Friese bomen- en bossenstrategie (2022) benoemt veengebieden als ecosystemen met een aanzienlijke koolstofvoorraad en een hoge capaciteit voor CO2-vastlegging. We verkennen hoe in de veenweidegebieden aan de bomen- en bossenstrategie invulling gegeven kan worden. Daarnaast zijn veengebieden van grote waarde voor het Friese landschap, weidevogelbeheer en waterveiligheid. Ook bieden ze mogelijkheden voor de toepassing van natte teelten. Natte veengebieden fungeren als natuurlijke sponzen, waardoor ze water bufferen en, bij nieuwe veenvorming, extra CO2 vastleggen. Daarbij zou veenvorming ook bij kunnen dragen aan het doel in het Veenweideprogramma 2021-2030 om CO2-uitstoot te reduceren. Met een veenmospilotonderzoek willen we meer inzicht krijgen in de optimale inrichting, het peilbeheer, de netto CO2-opslag en eisen die veenmos aan voormalig landbouwkundig gebruikte veenbodems stelt. Om de koppelkansen binnen het Veenweideprogramma goed te benutten, worden de pilots uitgevoerd in samenwerking met het veen-waterinnovatiebedrijf in de Hegewarren (NL2120).

Acties:

- Uitwerken generieke LESA (en maatregel-impact) voor het Friese veenweidegebied.
- Op basis daarvan vervolgstappen nemen, bv. potenties onderzoeken voor maatregelen gericht op biodiversiteit buiten de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden.
- Ondersteunen bij het ontwikkelen van gebiedsspecifieke LESA's voor de Ontwikkel- en Kansrijke gebieden, daar waar dat nog niet gebeurd is.
- Realisatie pilotonderzoek CO2-vastlegging door veenmosontwikkeling in samenwerking met veen-waterinnovatiebedrijf Hegewarren.
- Verkennen kansen uitrol bomen- en bossenstrategie in veenweidegebieden.

Thema 3: Archeologie

In het veenweidegebied zijn archeologische resten aanwezig. Archeologische resten vertellen het verhaal van de bewoningsgeschiedenis van Fryslân, en zijn karakteristiek voor het landschaps- en bodemtype ter plaatse. In het veenweidegebied betreft het vooral resten die te maken hebben met de veenontginningen, in het bijzonder huisterpen en ontginningssporen. Buiten de randzones ligt een deel van deze archeologische informatie onder een dikkere kleilaag dan in het veenweidegebied volgens de Veenweidevisie. Dit gebied was ooit ook een deel van de veenweide, voordat het bodemkundig tot de kleistreek ging behoren. Om goede beleidskeuzen te kunnen maken dient deze aangrenzende strook bij het onderzoek aan de veenweide te worden betrokken. Het zodanig uitgebreide gebied wordt hier aangeduid als *het archeologische veenweidegebied*. Dit omvatte overigens ook een groot deel van de huidige zandgronden, voor zover deze ooit door veen afgedekt lagen en na ontginning in agrarisch gebruik zijn genomen. Onderzoek aan dit deel van het Friese veenontginningsgebied valt buiten de scope van het archeologisch onderzoek binnen het Veenweideprogramma.

In de diepere ondergrond van het veenweidegebied ligt een pleistoceen dekzandlandschap, waarin sporen uit de steentijd kunnen worden aangetroffen. Het meest bijzondere is dat een deel van deze informatie door de beschermende veenlaag uitzonderlijk goed bewaard kan zijn, waar elders de top van het dekzandlandschap al verstoord is.

Door de landschappelijke en hydrologische fenomenen in het veenweidegebied worden archeologische resten mogelijk bedreigd. Een inventarisatie van de archeologische waarden is daarom noodzakelijk. Archeologische waarden en aantoonbaar te verwachten waarden zijn wettelijk beschermd en moeten worden meegewogen bij voorgenomen ingrepen in de bodem.

Einddoel voor de archeologie is het veiligstellen van de archeologische waarden van het veenweidegebied die dreigen te verdwijnen door de voortgaande oxidatie en/of de effecten van peilwijzigingen. Hiervoor zijn de volgende subdoelen geformuleerd:

1. In kaart brengen van de aanwezige archeologisch waardevolle terreinen en objecten.
2. In beeld brengen van de huidige waarde van de afzonderlijke terreinen.
3. Mede op grond van punt 1 en 2 een studie verrichten naar de mate en wijze van aantasting van de archeologie in het Friese veenweidegebied.
4. Antwoord geven op de vraag of bescherming kan worden verbeterd en hoe dit op maat dient te gebeuren (afhankelijk van de praktische mogelijkheden en beleid).
5. Vastleggen van het verhaal; daarbij prioriteren op inhoudelijke informatieve waarde (de essentie) achter de bescherming, aantasting en urgentie (snelheid en mate van de teloorgang).
6. Uitvoeren van de gekozen beschermende maatregelen.

Om de archeologische doelen te halen worden twee inhoudelijk gestuurde onderzoekssporen ingezet (sporen 1 en 2), en één spoor meelopend met de ruimtelijke ontwikkelingen in de Kansrijke gebieden (spoor 3). Zie onderstaande afbeelding:

Afbeelding 8.1: Grip op de archeologie in het veenweidegebied: drie onderzoekssporen

Archeologisch programma voor de komende jaren

Voor het hele veenweidegebied moet een kaartbeeld worden opgesteld van de (verwachte) archeologische waarden, bepaald worden welk verhaal daaruit voor de toekomst behouden moet blijven en welk beschermend beleid daarvoor nodig is. Hiervoor gebruiken we de resultaten van archeologische onderzoeken die eerder zijn uitgevoerd in het kader van veenweide, zoals ter plaatse van de omgeving van Abbega of meer recent de Hegewarren, maar ook informatie die buiten de veenweidecontext beschikbaar is gekomen. Deze inventarisatie voor dit archeologische verhaal en (kaart-)beeld zal in 2025 gereedkomen (eerste resultaat binnen spoor 1).

Uit de inventarisatie komen ook de leemtes in de gegevens naar voren. Op basis daarvan wordt aanvullend archeologisch (veld)onderzoek uitgevoerd (binnen spoor 2). Deze nieuw te verwerven kennis zal voor delen van het veenweidegebied vragen om aanpassing van de producten van spoor 1. Bovendien zal door onderzoek in spoor 2 een belangrijk deel van het archeologische verhaal van de veenweide worden vastgelegd en ex situ bewaard.

Voor elk Ontwikkel- en Kansrijk gebied (en de rest van het veenweidegebied) moet duidelijk zijn welke waarden er aanwezig zijn dan wel verwacht kunnen worden. Deze kennis dient als vertrekpunt voor nader (veld)onderzoek dat wettelijk nodig is ter voorbereiding van een specifieke bodemingreep. De uitvoering daarvan geschiedt binnen spoor 3. De kosten komen voor rekening van de verstoorder (het desbetreffende project); de begeleiding van deze onderzoeken gebeurt door de provinciale archeologen. De informatie binnen spoor 3 kan van invloed zijn op de acties binnen spoor 2 en zal ook leiden tot de aanpassing van de producten van spoor 1.

Stand van zaken eind 2024

Sporen 1 en 2: In 2024 is een wetenschappelijk overzichtsartikel over de vroegste veenontginningen in Fryslân gereedgekomen. Op grond van dit en eerder onderzoek kon worden begonnen met het nader begrenzen van het overgangsgebied tussen klei en veen en het vervaardigen van een nieuwe beleidskaart voor het veenweidegebied voor de periode ijzertijd-middeleeuwen (thematische verdiepingsslag). Van een klein deel van het goed bewaarde steentijdlandschap is de huidige beleidskaart voor de periode steentijd-bronstijd bijgewerkt (gelegen binnen Opsterland en Heerenveen). Bij het vervaardigen van de nieuwe beleidskaarten wordt ook gebruik gemaakt van de onderzoeksresultaten zoals die zijn geboekt binnen spoor 3 (zie onder) en de gemeentelijke verdiepingsslagen van de FAMKE (Friese Archeologische Monumentenkaart Extra) voor de grondgebieden van de gemeenten Opsterland, Heerenveen en Súdwest-Fryslân.

Spoor 3: De situatie per Kansrijk gebied is hieronder weergegeven.

	Archeologisch onderzoek gestart	Bijzonderheden
Aldeboarn-De Deelen	Nee	
Idzegea	Nee	
Hegewarren	Ja	Vervolgonderzoek nodig
Akkrumer Goedland	Nee	
Groote Veenpolder	Ja	
Leechlân Grou-Warten	Ja	

Tabel 8.2: Stand van zaken archeologisch onderzoek per Kansrijk gebied

In 2023 en 2024 werd archeologisch onderzoek aan het veenweidegebied geremd door krapte op de arbeidsmarkt en een zeer beperkte adviescapaciteit (ook bij bureaus). De verwachting voor 2025 is dat er meer ruimte is om de werkzaamheden uit te voeren.

Acties:

- Spoor 1: Doorontwikkeling van de FAMKE (lopende provinciaal geprogrammeerde werkzaamheden i.c.m. specifieke werkzaamheden in het kader van het Veenweideprogramma):
 - in beeld brengen van de (aantoonbaar te verwachten) archeologische waarden in het archeologische veenweidegebied;
 - indien nodig bijwerken van de archeologische beleidsadvieskaart van de FAMKE voor de periode ijzertijd-middeleeuwen;
- Spoor 2: Uitvoeren inhoudelijk gestuurd archeologisch onderzoek aan het overgangsgebied tussen klei en veen (Veenweideprogramma i.c.m. de lopende provinciaal geprogrammeerde doorontwikkeling van de FAMKE): het vaststellen van de begrenzing van dit gebied;
 - het opstellen van een onderzoeksagenda;
 - het uitzetten van het eerste vervolgonderzoek;
- Spoor 2: Uitvoeren inhoudelijk gestuurd archeologisch onderzoek aan het goed bewaarde steentijdlandschap (Veenweideprogramma i.c.m. de lopende provinciaal geprogrammeerde doorontwikkeling van de FAMKE):
 - update van de beleidsadvieskaart van de FAMKE voor de periode steentijd-bronstijd op grond van de top-pleistoceenkaart;
 - het opzetten van een basisdatabase voor vondsten uit de periode steentijd-bronstijd;
- Spoor 3: Het begeleiden van archeologisch onderzoek binnen Kansrijke gebieden ten behoeve van concrete maatregelen (gekoppeld aan de Veenweidegebiedsprocessen).

Randvoorwaarden

Vroege en continue betrokkenheid van het team archeologie in de *ontwerpfase* van de Kansrijke gebieden is gewenst: vaak kan archeologisch onderzoek al vroeg in het proces worden uitgevoerd. Hierdoor is een eventuele plaanpassing eenvoudiger, of kan archeologisch onderzoek zonder tijdsdruk worden uitgevoerd.

In het uitvragen en uitvoeren van LESA's kan het gedeelte dat over landschapsgenese gaat eenvoudig worden aangevuld met actuele informatie over de bewoningsgeschiedenis. In een archeologisch onderzoek worden vaak dezelfde aspecten onderzocht. Het is zaak om onnodige dubbelingen te voorkomen.

9 Onderzoek en monitoring

Programmalijn:

1. Waterbeheer en Klimaatadaptatie
2. Bodem en Grondgebruik
3. It Nije Buorkjen
4. Natuur en Biodiversiteit
5. Integrale gebiedsaanpak
- 6. Onderzoek en Monitoring**
7. Leefomgeving en Funderingen

Vanuit de andere programmalijnen worden diverse maatregelen ontwikkeld en uitgevoerd om de doelstellingen van het Veenweideprogramma te realiseren. Het is van belang de kennis van de (neven)effecten van deze maatregelen te vergroten middels onderzoek en monitoring. Grotendeels wordt dit integraal meegenomen in de betreffende projecten; de meer projectoverstijgende onderzoeken en monitoring vallen onder Programmalijn 6. Hierbij kijken we ook naar nieuwe innovatieve technieken, zoals het meten van bodemvocht middels detectie van gammastraling. Soms nemen we ook afscheid van dergelijke technieken en stappen we weer over op meer conventionele technieken. In 2024 hebben we besloten afscheid te nemen van de zogenaamde Aquapins en weer over te stappen op conventionele peilbuizen met dataloggers.

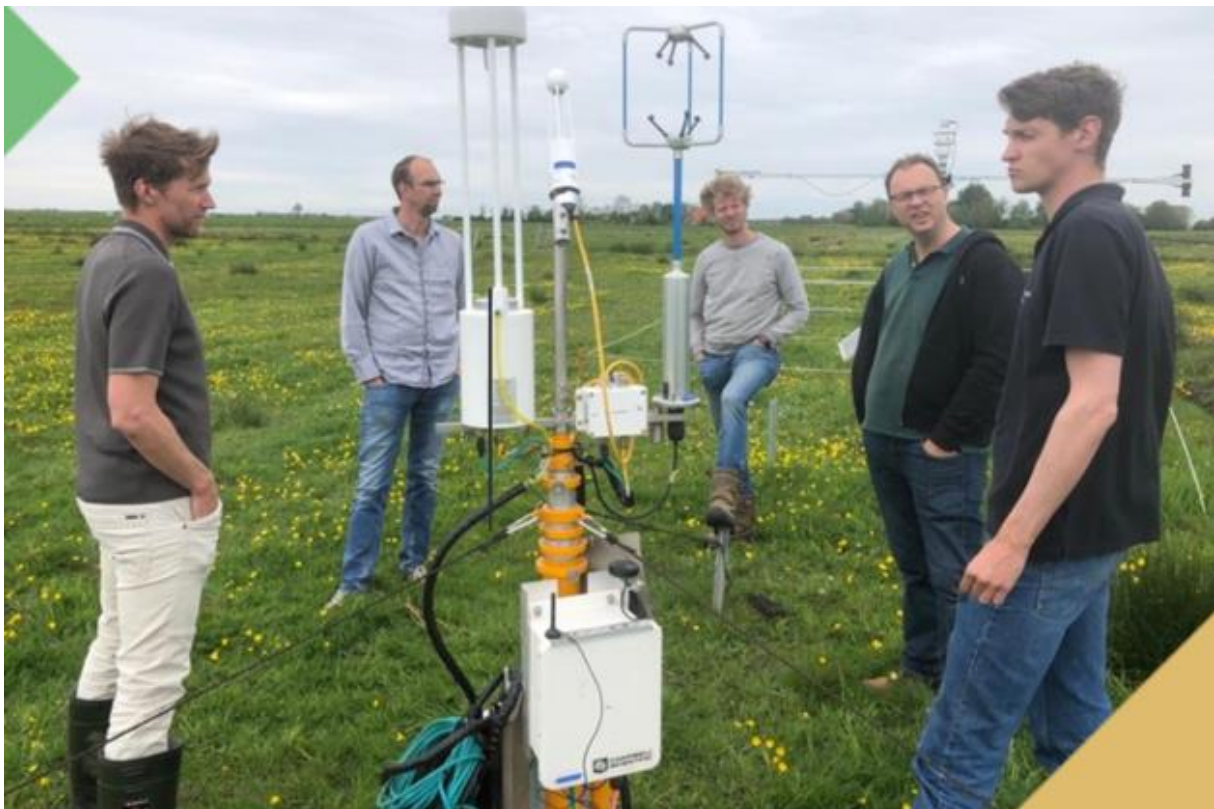
Vanuit monitoring willen we ook toewerken naar een Dashboard waarin de voortgang van het programma zichtbaar wordt. Zowel bestuurlijk als ambtelijk is er de wens om voortgang op de algemene Veenweidedoelen en de doelen vanuit de verschillende programmalijnen per gebied inzichtelijk te maken. De monitoring zal hiervoor de basis vormen.

We weten inmiddels steeds meer, maar er zijn ook nog de nodige kennislacunes die om invulling vragen. De generieke kennisvragen worden door het Kenniscentrum Bodemdaling en Funderingen (KBF) en het Nationaal Onderzoeksprogramma Broeikasgassen Veenweide (NOBV) opgepakt. In Fryslân richten we ons vooral op specifieke kennisvragen die van belang zijn voor de Friese situatie. Bij de GLB Samenwerkingsregeling hebben we ontdekt dat Het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) niet altijd overeenkomt met de werkelijkheid. Daarom gaan we in 2025 van start met het valideren van de AHN, zodat we hier meer gevoel bij krijgen. Sinds 2023 wordt nadrukkelijk aandacht gegeven aan de waterkwaliteit binnen de gebiedsprocessen waar gestreefd wordt naar hogere oppervlaktewaterpeilen. Om het watersysteem goed te kunnen begrijpen is het nodig een watersysteemanalyse (WSA) uit te voeren. Een WSA bestaat uit 1) het inzicht verkrijgen in de huidige toestand en 2) inzicht verkrijgen in de randvoorwaarden. Als we de huidige toestand kunnen verklaren aan de hand van de randvoorwaarden dan begrijpen we hoe het systeem werkt: systeembegrip. Naast dat we effecten van maatregelen kunnen inschatten, hebben we ook inzicht in de huidige natuurwaarden in het gebied en hoe we deze kunnen behouden en/of verbeteren. Voor Aldeboarn-De Deelen geldt dat we van zowel de huidige toestand als de randvoorwaarden geen of nauwelijks een beeld hebben. Uitgebreidere monitoring is dus noodzakelijk. Verder hebben we geconstateerd dat er her en der in het veenweidegebied oude vuilstorten aanwezig zijn. Onzeker is wat peilverhoging voor invloed heeft op de waterkwaliteit. Hier gaan we vanaf 2025 op monitoren.

Acties:

- Voortzetting deelname aan de nationale onderzoeksprogramma's, o.a. op het gebied van CO₂-metingen, oppervlaktewater- en grondwaterpeilen en monitoring bodemdaling.

- Bijdragen aan landelijke verkenning naar bodemvochtmetingen middels detectie gammastraling.
- Vanuit monitoring willen we ook toewerken naar een Dashboard waarin de voortgang van het programma zichtbaar wordt.
- Voortzetting eigen CO₂-metingen met Eddy Covariance (zie afbeelding 9.1, **onder andere Aldeboarn-De Deelen, Idzegea en Groote Veenpolder**).
- Voortzetting monitoring bodemdaling.
- Voortzetting monitoring grondwaterpeilen en bodemvocht bij aangepast peilbeheer (**onder andere Aldeboarn-De Deelen, Idzegea en Hegewarren**).
- Voortzetting vervolgonderzoek naar preventie van en risico's op ontstaan en/of toename dierziekten bij nattere omstandigheden.
- Continueren analyse meetgegevens grondwaterstanden en bodemvochtgehaltes.
- Voortzetting monitoring grondwaterpeilen bij mestkelders en vervolgonderzoek aan het risico van bezwijken van mestkelders door peilverhogingen (**onder andere Aldeboarn-De Deelen, Idzegea en Hegewarren**).
- Maaiveldhoogtes Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) valideren middels landmeetkundige hoogtemetingen.
- Opschaling monitoring waterkwaliteit en ecologie (**Aldeboarn-De Deelen**).
- Monitoring vuilstorten bij peilverhogingen.

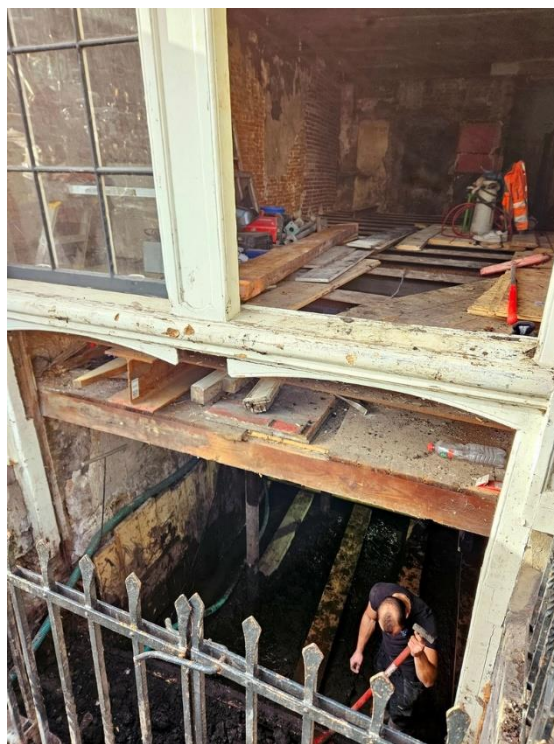
Figuur 9.1: Opstelling met een Eddy Covariance mast. Dit is één van de meetmethodes die gebruikt worden om de CO₂-uitstoot van de Friese veenweide te meten.

10 Leefomgeving en funderingen

Programmalijn:

1. Waterbeheer en Klimaatadaptatie
2. Bodem en Grondgebruik
3. It Nije Buorkjen
4. Natuur en Biodiversiteit
5. Integrale gebiedsaanpak
6. Onderzoek en Monitoring
- 7. Leefomgeving en Funderingen**

In het Friese veenweidegebied hebben we te maken met funderingsproblematiek in het buitengebied en in bebouwde gebieden. Tot circa 1970 werden woningen vaak op houten palen gefundeerd. Er kan om verschillende redenen schade aan zo'n fundering ontstaan, zoals bijvoorbeeld paalrot door langdurige droogstand, palenpest, een bacterie die de houten palen onder water aantast, of bouwkundige factoren.

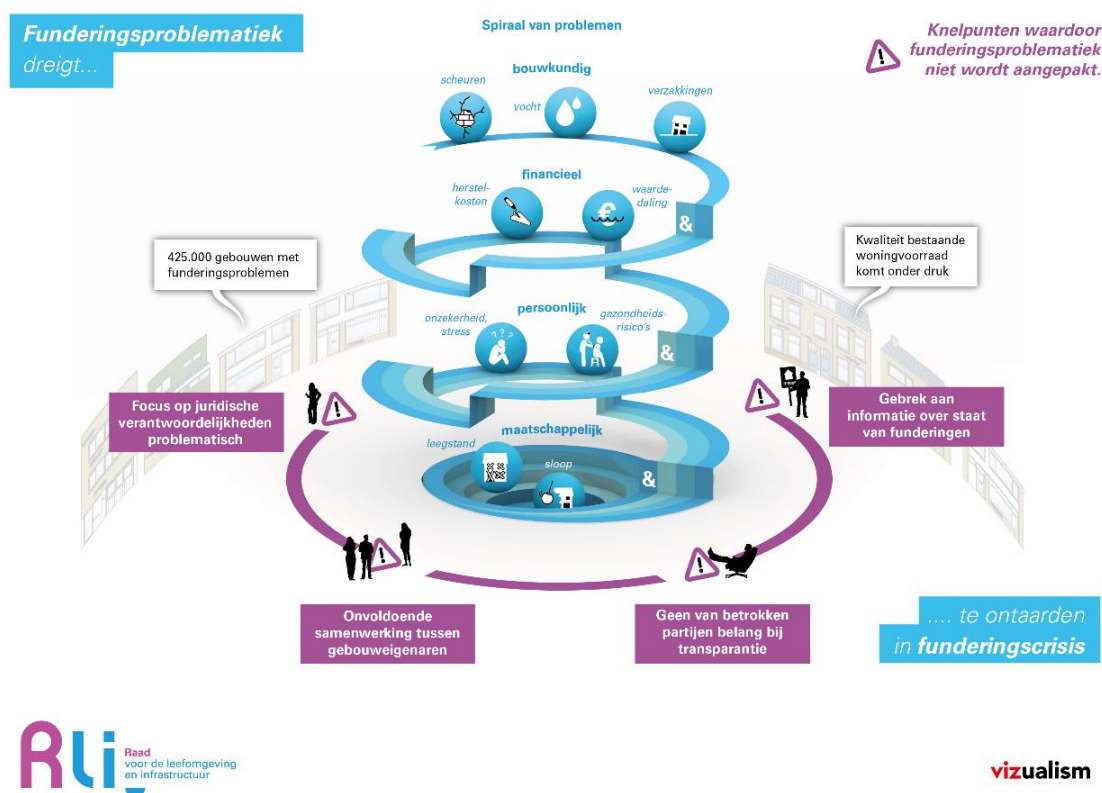
Figuur 10.1 Funderingsproblematiek in beeld

Woningeigenaren zijn zelf verantwoordelijk voor onderhoud aan de woning, dus ook voor de fundering. Naar schatting lopen 8.100 woningen in het Friese veenweidegebied een risico op funderingsschade. Er is sprake van concrete schade (zie figuur 10.1) en een duidelijke hulpvraag aan de overheden.

In december 2022 is de Funderingsaanpak door Provinciale Staten, het algemeen bestuur van het Wetterskip en zes Veenweidegemeenten vastgesteld en in een gemeente voor kennisgeving aangenomen. Deze aanpak is uitgebreid met de uitwerking van diverse aangenomen moties. De oorspronkelijke Funderingsaanpak samen met de uitvoering van de gezamenlijke moties noemen

we de Funderingsaanpak Veenweide Fryslân. Hiermee hebben de besturen de verantwoordelijkheid uitgesproken om actief huiseigenaren in het Friese veenweidegebied te ondersteunen bij funderingsschade (preventie, onderzoek en herstel) en het bieden van een oplossing voor een aantal 'urgente gevallen'. De huidige aanpak is een begin; Fryslân is landelijk koploper, waardoor het pionieren is om de acties goed vorm te geven. Het heeft bovendien een financiële omvang waarmee we enkele honderden, maar niet alle funderingsproblemen in het Friese veenweidegebied kunnen helpen oplossen.

In februari 2024 heeft de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) in opdracht van het ministerie van BZK in het adviesrapport 'Goed gefundeerd' de omvang en ernst van deze problematiek op landelijk niveau beschreven. De Rli kenschetst het als een ingewikkeld vraagstuk met grote financiële impact, dat lastig is om aan te pakken (zie onderstaande figuur).

Figuur 10.2 Knelpunten aanpak funderingsproblematiek (uit: 'Goed gefundeerd', Rli, 2024)

Naast de grootte van de opgave (landelijke schatting 425.000 gebouwen met funderingsproblemen tussen nu en 2035, totaal geschat schadebedrag € 54 miljard) signaleert de Rli de noodzaak om aandacht te hebben voor de forse emotionele en maatschappelijke gevolgen van de aantasting van de menselijke basisbehoefte van een veilig en betaalbaar thuis. Het advies van de Rli onderschrijft in grote lijnen de Funderingsaanpak Veenweide Fryslân.

In tabel 10.3 is de opbouw van de Funderingsaanpak Veenweide Fryslân met de verschillende onderdelen en acties voor 2025 weergegeven.

Funderingsaanpak Veenweide Fryslân	Onderdelen	Acties 2025
Overkoepelend	Communicatie	Communicatiestrategie uitvoeren
	Tussenevaluatie	Tussenevaluatie afronden en verbeterpunten implementeren
	Kennisontwikkeling	Kennis delen en verwerven
	Samenwerking overheden	Uitvoeren samenwerkingsafspraken Funderingsaanpak Veenweideoverheden
Funderingsloket Veenweide Fryslân	Communicatie	In samenwerking met gemeenten inwoners informeren
	Bemensing, inclusief psychosociale hulp	Adequate technische advisering en psychosociale ondersteuning aan inwoners blijven bieden Monitoring middels enquêtevragen aan gebruikers van het loket
	Informatie en gegevens	Funderingsgegevens verzamelen Gezamenlijke informatievoorziening (lokaal / regionaal / nationaal: inzicht, omvang en lokalisering) in samenhang met ontwikkeling nationaal data- en informatiesysteem
Regelingen	Subsidieregeling Funderingsonderzoek, inclusief kwijtschelden eigen bijdrage funderingsonderzoek	Subsidieaanvragen in behandeling nemen Evaluatie of de regeling tegemoet komt aan de behoefte van eigenaar-bewoners Onderzoek naar voorkómen onnodige meerkosten van funderingsonderzoek t.b.v. heroverweging hoe om te gaan met eisen aan certificering
	Subsidieregeling Duurzaam Funderingsherstel (40/40) inclusief hardheidsclausule	Aanpassen op nieuwe ASV, kennis uit Code rood en hardheidsclausule Openstellen na afronding subsidietraject Code rood
	Garantieregeling	Aanhaken op landelijk Fonds Duurzaam Funderingsherstel (verwachte openstelling juli 2025)
	Subsidieregeling Innovatie	Aansluiten bij bestaande innovatieprogramma's (Founded in the North, KBF Kennis- en inn. Netwerk Versnelling Funderingsaanpak) en samenwerkingsprojecten (o.a. satellietdata)
	Financiële hulp aan eigenaren 13 Code rood panden, inclusief intensieve bewonersbegeleiding, ondersteuning en advisering (psychosociaal, procesmatig, technisch, financieel)	Verstrekken incidentele subsidies (laatste casussen) en aanvullende financiering Afronden enkele meest complexe gevallen Borgen afhechting Code rood casussen
Lobby		Participeren in landelijke onderzoeken voor beleidsontwikkeling voor een Nat. Progr. Aanpak Funderingsproblematiek van Min. BZK/VRO/I&W Gezamenlijke lobbytaken nader uitwerken en uitvoeren

Tabel 10.3 Overzicht van de Funderingsaanpak Veenweide Fryslân

Organisatie

De Funderingsaanpak Veenweide Fryslân vindt plaats onder de regie van het Veenweideprogramma en in nauwe samenwerking tussen provincie, Wetterskip en de acht Veenweidegemeenten. Veenweideprogramma-breed zijn bij de start van het VP samenwerkingsafspraken tussen de partijen gemaakt. Om de samenwerking voor de Funderingsaanpak Veenweide Fryslân voor de toekomst goed te borgen zijn aanvullende

samenwerkingsafspraken gemaakt. De samenwerkingsafspraken, in feite een bevestiging van bestaande afspraken, zijn eind 2024 door de deelnemende overheden bekrachtigd.

De Funderingsaanpak Veenweide Fryslân is qua financiële omvang en benodigde menskracht grosso modo een factor twee groter dan de oorspronkelijke Funderingsaanpak die eind 2022 aan de overheden ter besluitvorming is voorgelegd. Deze toename is sinds die tijd een krachttoer en heeft de afgelopen twee jaar (te) veel van het projectteam gevraagd. Met name de beperkt beschikbare menskracht (o.a. krappe arbeidsmarkt en werkwijze van de organisaties) én de landelijke pioniersrol van Fryslân in de aanpak van deze problematiek, spelen hierin een rol. Het doorpakken op Code rood is van dat laatste een tekenend voorbeeld; een zeer veeleisend traject met grote urgentie, dat veel menskracht vraagt en daardoor noopte tot temporisering van een aantal andere acties in de Funderingsaanpak.

Voor de Funderingsaanpak Veenweide Fryslân heeft de door de politiek gevraagde vergroting van de opdracht enerzijds dus tot vertraging van onderdelen geleid, anderzijds is er veel ervaring opgedaan die helpt de geplande acties adequaat in te vullen en uit te voeren. Koploper zijn in deze problematiek vraagt flexibiliteit van alle betrokkenen, zowel ambtelijk, bestuurlijk als politiek, want er zijn weinig standaardwerkzaamheden en -trajecten en tegelijk zijn veel zaken niet te voorzien. Voor 2025 wordt een gezondere balans voor duurzame inzetbaarheid van het projectteam nagestreefd om goede continuering van de uitvoering van de Funderingsaanpak te waarborgen. Focus ligt in eerste instantie op het Funderingsloket en Code rood en vervolgens het opstellen van de herstelregeling.

Agenda 2025

Overkoepelend

Uitvoeren communicatiestrategie

Eind 2024 is gezamenlijk een communicatiestrategie opgesteld. Deze strategie wordt in 2025 uitgevoerd. Belangrijk aspect in deze strategie is het creëren van bewustwording. Zowel voor bewoners, maar ook voor woningzoekenden, makelaars, bouwkundig inspecteurs, etc. Daarnaast blijft de psychosociale ondersteuning van groot belang.

De **tussenevaluatie** is in 2024 uitgevoerd en wordt in 2025 uitgewerkt. Dit naar aanleiding van de vraag van PS (december 2022) om een evaluatie van de oorspronkelijke Funderingsaanpak, die toen werd vastgesteld.

De scope van de tussenevaluatie hebben we verbreed tot de Funderingsaanpak Veenweide Fryslân en heeft tot doel te analyseren hoe het staat met:

1. de uitvoering van de (oorspronkelijke) Funderingsaanpak en de aangenomen moties;
2. het samenwerkings- en besluitvormingsproces van de Veenweideoverheden voor wat betreft de Funderingsaanpak Veenweide Fryslân en
3. de doelstellingen van de Funderingsaanpak Veenweide Fryslân in relatie tot de lokale, regionale en landelijke beleidsontwikkelingen die zich nadien hebben voorgedaan op het gebied van funderingsschade.

Het resultaat van de tussenevaluatie zal bestuurlijk voorgelegd worden. De implementatie van aanbevelingen en verbeterpunten zal na afronding van de tussenevaluatie opgepakt worden.

Kennisontwikkeling in overkoepelende zin betreft beleidskennis, maar ook financieringskennis, kennis op het gebied van wet- en regelgeving en technische kennis. Hiervoor zijn we aangesloten bij het landelijke Kenniscentrum Bodemdaling en Funderingen (KBF). Het KBF is een onafhankelijke stichting, opgericht op initiatief van samenwerkende overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven en brengt kennis, kunde en de nieuwste inzichten bij elkaar. Daar bepalen we samen met andere medefinanciers welke ontwikkelingen en onderzoeken aandacht vragen op

uiteenlopende overlegtafels en in het veld. Zoals de naam al zegt is dit breder dan alleen funderingen. Onze funderingskennis en -inzichten brengen we in bij KBF en opgedane kennis (zie ook onder Innovatieregeling) delen we met onze Friese samenwerkingspartners en via het Funderingsloket.

Funderingsloket

De inwoners met funderingsproblemen weten het Funderingsloket www.veenweidefryslan.frl/funderingsloket, dat sinds 1 maart 2024 is opengesteld, goed te vinden. Behalve via een website en adviseurs aan de telefoon, zijn er ook fysieke plaatsen waar inwoners het loket kunnen raadplegen.

Samen met de gemeenten worden er **communicatierondes** en laagdrempelige spreekuren georganiseerd. Bij het loket kan men terecht voor een luisterend oor, antwoorden op vragen en begeleiding bij vervolgstappen.

De **bezetting van het loket** wordt voor de samenwerkende partners verzorgd door gemeente De Fryske Marren en is sinds september 2024 volledig. Sinds de opening zijn er zo'n 150 meldingen gedaan en maatwerkgesprekken geweest, bij ongeveer de helft is een huisbezoek verricht. Zowel de **psychosociale aspecten**, waar woningeigenaren tegenaan kunnen lopen, als de technisch-inhoudelijke vragen krijgen hierbij volop aandacht. Over het algemeen wordt dit als zeer positief ervaren. In 2025 zullen ervaringen met het loket gemonitord worden middels enquêtevragen.

Het loket bouwt aan een **informatieset** van beschikbare gegevens en documenten, waarmee gaandeweg meer zicht komt op ernst en urgentie van funderingsproblemen en de verdeling over het Friese veenweidegebied. Tevens wordt in dit kader de kennis van de bewonersadviseurs van de hoogwatercircuits (HWC) verbonden met de kennis van de adviseurs van het Funderingsloket. Daarnaast neemt Funderingsaanpak Veenweide Fryslân deel aan het onderzoek 'Lokale aanpak funderingsproblematiek' vanuit de ministeries van Binnenlandse Zaken (BZK) en Volksgezondheid en Ruimtelijke Ordening (VRO). Hierbij worden o.a. nationale mogelijkheden voor informatie- en dataverzameling onderzocht. Op deze manier wordt onze pionierservaring hierin meegenomen en zijn we vanaf het ontwerp betrokken bij de ontwikkeling van een nationaal datasysteem en kunnen daarbij aansluiten, zodra dat mogelijk is.

Regelingen

De **subsidieregeling voor funderingsonderzoek** is in januari 2024 opengesteld. Doel van deze regeling is eigenaren in het veenweidegebied financieel te helpen met het uitvoeren van funderingsonderzoek. Hierbij is inbegrepen een subsidie voor huiseigenaren met een kleine beurs. Deze groep kan een **kwijtschelding van de eigen bijdrage** aan de kosten van het funderingsonderzoek krijgen. Er is veel aandacht besteed aan de toegankelijkheid en leesbaarheid van de regeling. Redenen voor het relatief geringe aantal aanvragen voor funderingsonderzoekssubsidie ten opzichte van het aantal meldingen bij het loket zijn op dit moment nog niet onderbouwd. De tussenevaluatie van de Funderingsaanpak moet inzicht geven of de regeling tegemoet komt aan de behoefte van de eigenaren. We zien dat de kosten van funderingsonderzoek door de KCAF-gecertificeerde bureaus hoog zijn ten opzichte van het subsidiebedrag. Daarom zullen we ook onderzoeken hoe we om kunnen gaan met eisen aan certificering om onnodige meerkosten van funderingsonderzoek te voorkomen.

De **subsidieregeling voor funderingsherstel** is uitgewerkt in de schetsfase. Doel van deze regeling is om funderingsherstel voor inwoners van het Friese veenweidegebied te subsidiëren. Uitgangspunt is een subsidiepercentage van 40% van de funderingsherstelkosten met een maximum van € 40.000 (gebaseerd op gemiddelde herstelkosten van € 100.000). Voor het op(en)stellen van de regeling worden financiële en juridische aspecten zorgvuldig afgewogen. De 40/40 regeling kan bijvoorbeeld precedenten scheppen. Ook is aanpassing op de nieuwe Algemene

Subsidieverordening (ASV), die zomer 2024 inging, nodig. Deze regeling kan juridisch gezien pas opengesteld worden als de andere hulp bij funderingsherstel (voor de ernstige urgente Code rood panden) afgerond is. Hoewel we de trajecten Funderingsherstelregeling en Code rood parallel laten lopen leidt o.a. dit tot een onvermijdelijk latere openstelling, naar verwachting in de loop van 2025.

Er komt een bijzondere voorziening in de subsidieregeling funderingsherstel voor gevallen waarbij sprake is van psychische/gezondheidsklachten en/of financiële problemen, de **bijzondere gevallen**. Voor gevallen waarbij de besluitvorming bijzonder onevenredig nadelig uitpakt voor de ontvanger kan via een hardheidsclausule de besluitvorming gecorrigeerd worden, de psychosociale aspecten door het Funderingsloket behartigd worden en naar verwachting gebruik gemaakt worden van het open te stellen (juli 2025) landelijke Fonds Duurzaam Funderingsherstel (FDF) 3.0, dat gericht zal zijn op de zogenoemde niet-kunners.

Een **garantieregeling** is in de oorspronkelijke Funderingsaanpak voorgesteld in afwachting van een aanpassing van het bestaande landelijke Fonds Duurzaam Funderingsherstel (FDF). In 2023 is besloten voorlopig geen garantieregeling te ontwikkelen, omdat het Rijk inzet op een FDF 3.0. Naar verwachting zal dat juli 2025 in werking treden (eerder was juli 2024 de planning), waarbij de belangrijkste knelpunten van het huidige landelijke fonds worden weggenomen. Het FDF 3.0 wordt een fonds enkel voor niet-kunners, het krijgt een landelijke werking en de leenvoorwaarden worden aangepast, o.a. ook met betrekking tot vrijstaande woningen, (bij uitzondering) combinatie wonen-werken en sloop-nieuwbouw en een meer marktconforme rente.

Een verkenning van de mogelijkheden voor een **innovatieregeling**, uitgevoerd in 2023, laat zien dat het de voorkeur verdient om innovaties niet via een subsidieregeling te doen, maar daarvoor **aan te sluiten bij bestaande innovatieprogramma's**.

Samenwerking is gezocht met Founded in the North (voorheen Founded in Fryslân) voor het organiseren van challenges om jonge ondernemingen uit te dagen tot innovatieve oplossingen voor de funderingsproblematiek, zoals voor het vroegtijdig signaleren en monitoren van funderingsschade en voor de conservering van houten palen. Vanwege reorganisatie van Founded in the North in 2024 wordt hun beleid voor innovatie herzien. Founded wil meer zekerheid dat challenges leiden tot concrete producten of diensten en niet slechts tot innovatieve ideeën. Als overheid kunnen we die zekerheid niet bieden. Begin 2025 besluiten we met Founded of en hoe we kunnen samenwerken aan innovatie.

In 2024 is op initiatief van het KBF een 'Kennis- en innovatienetwerk Versnelling Funderingsaanpak' opgericht waaraan wij deelnemen. Ook via dit netwerk willen we in 2025 innovaties stimuleren waar de Friese woningeigenaar baat bij heeft.

Samen met woningcorporatie Elkien gaan we in een hackathon na of de kans op funderingsschade beter voorspeld kan worden door satellietdata en een model van het Wetterskip te combineren. Rijksdienst Voor Ondernemend NL (RVO) en Kenniscentrum Bodemdaling en Funderingen (KBF) denken hierin mee, zodat er ook landelijke kennis en ervaring kunnen worden meegenomen.

Aanpak Code rood gevallen

In 2023 is een start gemaakt met het bieden van **financiële hulp** aan de 13 zogenaamde Code rood gevallen. Dit gaat om woningen waarvan de fundering in 2020 is onderzocht voor de pilot Hoogwatervoorzieningen, een onderzoek van het Wetterskip in de Groote Veenpolder. Dit onderzoek heeft uitgewezen dat de fundering van deze woningen in een dusdanige staat is dat snel herstel noodzakelijk is. Een onafhankelijke intermediair heeft in 2023 verkennende gesprekken gevoerd. Daaruit bleek dat vijf woningeigenaren geheel of gedeeltelijk funderingsherstel hebben uitgevoerd. Acht woningeigenaren hebben echter, onder meer vanwege onvoldoende financiering, niet tot herstel kunnen overgaan.

Vier onafhankelijke adviseurs, aangesteld vanuit de Funderingsaanpak, dragen zorg voor deze 13 casussen sinds september 2023. Dit gebeurt door **intensieve bewonersbegeleiding, ondersteuning en advisering (psychosociaal, procesmatig, technisch, financieel)** en het opstellen van herstel- en financieringsplannen, samen met de woningeigenaren en waar nodig met experts op het gebied van bouwkunde/constructietechniek en financiën. Het blijkt dat dergelijke trajecten van bewoners veel vragen, technisch maar vooral ook psychisch. Dit vergt tijd, evenals de plannen door procedures loodsen bij verschillende overheden en het gebrek aan interne capaciteit, en dit beïnvloedt de doorlooptijd.

Conform verwachting was het jaar 2024 nodig om alle gevallen te begeleiden:

- Voor 8 casussen zijn de beschikkingen aangevraagd op basis van herstelplan, financieringsplan, technische toets c.q. een Omgevingsvergunning of een KCAF-beoordeling.
- In één geval heeft de eigenaar-bewoner aangegeven, ook na een extra gesprek, niet mee te doen met het Code rood spoor.
- Vier complexe tot zeer complexe situaties vergen meer tijd om tot een passend herstel- en financieringsplan te komen. Ook deze complexe situaties willen we een oplossing bieden, bij voorkeur binnen het kader van Code rood.

Begin 2025 worden de aanvragen voor incidentele subsidie, die in 2024 voor de meeste Code rood panden zijn ingediend, afgerond. De invulling van een werkbare vorm van aanvullende financiering die voor een aantal panden naast de subsidie nodig is, en de maatwerkoplossing voor enkele panden (de meest complexe situaties) zal naar verwachting de eerste helft van 2025 in beslag nemen. Ook de borging van de afhechting van de Code rood casussen zal in 2025 nog aandacht vragen.

Lobby

De funderingsproblematiek is een maatschappelijk probleem dat in meerdere provincies speelt, ook buiten veenweidegebieden, en waarvan de kosten niet gedragen kunnen worden door de regionale overheden. Het eerdergenoemde Rli-advies onderschrijft dit. Het AB van het Wetterskip en PS hebben in hun moties in december 2022 aangegeven dat de financiële middelen (€ 5 mln.) voor funderingsherstelsubsidie voor 2023-2028 in principe bij het Rijk moeten worden teruggehaald. De enkele honderden gevallen in het veenweidegebied die hiermee geholpen zouden kunnen worden zijn echter een topje van de ijsberg, dus er is meer ondersteuning van het Rijk nodig.

Komend jaar wordt verder ingezet op lobby voor de Funderingsaanpak en kennis- en strategieontwikkeling gericht op zowel het nu als de toekomst van dit omvangrijke vraagstuk. We sluiten, waar dit effectief bij kan dragen aan de doelstellingen van het Veenweideprogramma, zoveel mogelijk aan bij ministeries en landelijke netwerken en samenwerkingen zoals het IPO, VNG, UvW, Kenniscentrum Bodemdaling en Funderingen (KBF), het Nationaal Kennisprogramma Bodemdaling (NKB), Platform Slappe Bodem (PSB) en Coalitie Stevige Steden (CSS).

Op nationaal niveau werken o.a. Rijk (BZK, VRO, I&W), het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Unie van Waterschappen (UvW) en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) aan een Nationaal Programma Aanpak Funderingsproblematiek (NPAF), betreffende de gehele funderingsproblematiek dus niet enkel die in het veenweidegebied. Het Rijk heeft in 2024 onderzoeks- en verkenningsbudget gereserveerd. Er wordt de komende vier jaar niet ingezet op ondersteuning van woningeigenaren voor daadwerkelijk funderingsherstel. Als Fryslân zijn wij vanuit IPO ambtelijk en bestuurlijk betrokken en **participeren in het onderzoek en de verkenningen voor beleidsontwikkeling**, zodat de landelijke en de Friese aanpak op elkaar aan kunnen sluiten.

Bestuurlijk, ambtelijk en door inzet van de lobbyist voor Funderingen zijn er op de strategische momenten contacten met het Rijk en organisaties zoals Kenniscentrum Bodemdaling en Funderingen (KBF) en, via de gemeenten en Wetterskip, met Platform Slappe Bodem (PSB). Ook in 2025 zullen we landelijk samenwerken op de landelijke strategische agenda bodem. Samenwerken als één overheid, waarbij taken waar nodig verdeeld worden en/of de funderingslobbyist wordt ingezet, blijkt een effectieve strategie en daar blijven we op inzetten. De **taakverdeling zal nader uitgewerkt en uitgevoerd worden**, zodat er gecoördineerd een samenhangende en stevige Friese funderingsboodschap uitgedragen kan worden.

Bijlage 1 Overzicht kosten en financiering werkplan 2025

Kosten en Financiering Werkplan Veenweide 2025		Kostenraming				Dekking												Investeringssgel d Wetterskip	
Maatregel		2025	2026	2027	2028	2029	2030	Exploitatie Provincie 2025	Exploitatie Provincie 2026	Exploitatie Provincie 2027	Exploitatie Provincie 2028	Exploitatie Provincie 2029	Exploitatie Provincie 2030	Bijdrage Wetterskip Frysian 2025					
1 Waterbeheer en Klimaatadaptatie		58																	
Thema 1: Peilbeheer		8																58	0
Thema 2: Waterberging en klimaatadaptatie		0																0	
Thema 3: Veenweide en het grondwatersysteem		50																50	
2 Bodem en Grondgebruik		581																	
Thema 1: Veenoxidatie afremmen door bodemmaatregelen		175	100	100				175	100	100									
Thema 2: Bodemvruchtbaarheid/ bodem in balans		15						15											
Thema 3: Draagkracht en gewas		108	33					108	33										
Thema 4: Maisteelt, chemie en biodiversiteit																			
overige kosten		50						50											
3 It Nije Buorkjen		1.190																	
Thema 1: Verdringcapaciteit landbouw behouden en verbreden		205	275	325	310			280	275	325	310								
Thema 2: Landbouw en water		25						25											
Thema 3: Kringlooplandbouw		50						50											
4 Natuur en biodiversiteit		885																	
Thema 1: Natuur en biodiversiteit		130	35	35	35			130	35	35	35								
Thema 2: Landschap en klimaat		220	15	10	10			220	15	10	10								
Thema 3: Cultuurhistorie en archeologie		120	50	60	60			120	50	60	60								
5 Intergrale gebiedsaankpak		400																	
8.1 Aldeboarn-De Deelen		400						400											
8.2 Hegewarren																			
8.3 Groote Veenpolder																			
8.4 Gebiedsproces Idzegea																			
8.5 Akkrumer Goedland																			
8.6 Leechlan Grou-Warten																			
diverse initiatieven buiten de KG																			
Gebieden algemeen																			
Les a																			
6 Onderzoek en Monitoring		2.208																	
Onderzoeks- en monitoringprojecten		628	480	475	225	200	200	286	480	475	225	200	200						
7 Leefomgeving		0																	
financiering via Funderingsaankpak																			
8 Algemeen		595																	
Communicatie		50						495	0	0	0	0						100	0
Programmastrategie		545						445										100	
TOTAAL		5.917	2.779	1.005	640	305	200	2.279	988	1.005	640	305	200	200	342	342	0	500	0

Versie 2.0, 13 januari 2025
Bedragen x € 1.000

Bijlage 2 Overzicht personeelsinzet werkplan 2025

Personeelsinzet in euro's (x 1.000)	Provincie	Wetterskip	Overige	Totaal
Inzet basiscapaciteit veenweide	642	1.100	187	1.929
Inzet extra capaciteit veenweide	700			700
Inzet capaciteit op projecten	909			909
Totaal gedekte capaciteit	2.251	1.100	187	3.538
Personeelsinzet in fte	Provincie	Wetterskip	Overige	Totaal
Inzet basiscapaciteit veenweide	7	11	2	20
Inzet extra capaciteit veenweide	5			5
Inzet capaciteit op projecten	9			9
Totaal gedekte capaciteit	21	11	2	34

Bijlage 3 Overzicht toezeggingen programma's Veenweide gebied t/m 2030

Overzicht toezeggingen programma's Veenweide gebied t/m 2030 (bedragen * € 1.000)							
		Totaal	Provincie	Wetterskip	Rijk	Gemeenten	Overig
Algemeen							
1.1	Veenweide algemeen	35.305	27.831	5.420	2.345		-291
1.1	Investerings in systeem	6.600		6.600			
1.2	Funderingsaanpak	14.475	6.712	6.697		1.066	
1.3	Hoogwatercircuits	6.300		6.300			
	subtotaal algemeen	62.680					
Gelden t.b.v. gebieden							
	Ontwikkelgebieden	122.954	18.068	556	103.957 *	373	
	Kansrijke gebieden Regio deal	666			666 *		
	NL2120	17.692	1.250		12.500 *		3.942
	subtotaal geld t.b.v. gebieden	141.312					
	totaal toezeggingen	203.992	53.861	25.573	119.468	1.439	3.651
* De rijks gelden betreft toezeggingen onder het SPUK regime, wat betekent dat deze voor strenge voorwaarden besteed moeten worden aan de aangevraagde doelen. Wordt niet aan spelregels, inclusief realisatie binnen de tijdsvensters voldaan, dan komen deze te vervallen.							
Ontwikkelgebieden							
2.1	Hege Warren						
2.2	Aldeboarn - De Deelen						
2.3	Idzega						
2.4	Akkumer goedland						
Kansrijke Gebieden							
2.5	Grouster Leechlan						
2.6	Grote Veenpolder						

Bijlage 4 Overzicht financiële doorkijk Veenweideprogramma

Goederen&diensten budget <i>bedragen in euro's</i>	2025	2026	2027	2028	2029	2030	Totalen
Beschikbaar:							
Resultaten op werkplannen t/m 2024	2.092.000	806.259					2.898.259
Vrijval op voorfinanciering NL2120	700.000						700.000
Exploitatiebijdrage Wetterskip	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000		2.500.000
Totaal beschikbaar	3.292.000	1.306.259	500.000	500.000	500.000	0	6.098.259
Benodigd:							
Werkplan 2024; jaarlagen 2025 t/m 2028	513.000	423.000	125.000				1.061.000
Werkplan 2025; jaarlagen 2025 t/m 2030	2.779.000	988.000	1.005.000	640.000	305.000	200.000	5.917.000
Werkplan 2026; jaarlagen 2026 t/m 2030		700.000	500.000	500.000	450.000	350.000	2.500.000
Werkplan 2027; jaarlagen 2027 t/m 2030			500.000	500.000	450.000	350.000	1.800.000
Werkplan 2028; jaarlagen 2028 t/m 2029				500.000	450.000	350.000	1.300.000
Werkplan 2029; jaarlagen 2029 t/m 2030					450.000	350.000	800.000
Werkplan 2030; jaarlaag 2030						350.000	350.000
Totaal benodigd	3.292.000	2.111.000	2.130.000	2.140.000	2.105.000	1.950.000	13.728.000
Verwacht tekort:	0	-804.741	-1.630.000	-1.640.000	-1.605.000	-1.950.000	-7.629.741

De cursief en geel gearceerde bedragen zijn ruwe prognoses op basis van het huidige uitgavenpatroon van ca. € 2 mln. per jaar. Deze zijn nog niet nader onderbouwd op basis van concrete plannen en kostenramingen

Capaciteitsbudget <i>bedragen in euro's</i>	2025	2026	2027	2028	2029	2030	Totalen
Beschikbaar:							
Basiscapaciteit	675.800	675.800	675.800	675.800			2.703.200
Tijdelijke capaciteit	480.100	409.100	338.100	288.800			1.516.100
Totaal beschikbaar	1.155.900	1.084.900	1.013.900	964.600	0	0	4.219.300
Benodigd:							
Werkplan 2024; jaarlagen 2025 t/m 2028	200.000						200.000
Werkplan 2025; jaarlagen 2025 t/m 2030	955.900	600.000	500.000	250.000	100.000	75.000	2.480.900
Werkplan 2026; jaarlagen 2026 t/m 2030		500.000	250.000	250.000	225.000	175.000	1.400.000
Werkplan 2027; jaarlagen 2027 t/m 2030			250.000	250.000	225.000	175.000	900.000
Werkplan 2028; jaarlagen 2028 t/m 2029				250.000	225.000	175.000	650.000
Werkplan 2029; jaarlagen 2029 t/m 2030					225.000	200.000	425.000
Werkplan 2030; jaarlaag 2030						200.000	200.000
Totaal benodigd	1.155.900	1.100.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	6.255.900
Verwacht tekort:	0	-15.100	13.900	-35.400	-1.000.000	-1.000.000	-2.036.600

De cursief en geel gearceerde bedragen zijn ruwe prognoses op basis van voortzetting van het huidige niveau van capaciteitsinzet van ca. € 1 mln. per jaar. Deze zijn nog niet nader onderbouwd op basis van concrete plannen en kostenramingen.

FEANGREIDE FRYSLÂN

Uitgave:

Feangreide Fryslân

Contact:

U kunt ons op werkdagen bellen
tussen 9.00 en 17.00 uur via
058 292 59 25. Of mail:
veenweide@fryslan.frl

Website:

www.veenweidefryslan.frl